"ગુણસુંદરી"
એટલે
નિયમિતતા.

"ગુણસુંદરી"
એટલે
આકર્ષકતા
અને
ઉપયોગિતા.

"ગુણસુંદરી"
એટલે
ગુજરાતની
સ્ત્રીઓનો
સાચો મિત્ર.

"ગુણસુંદરી"
એટલે
જ્ઞાન સાથે આનંદ
મેળવવાનું
સર્વોત્તમ
સાધન.

રાસતરંગિણી.

Sooryakant Becharlal Dave

કર્તાઃ

સ્વ. દામોદરદાસ ખુશાલદાસ બોટાદકર.

પ્રકાશકઃ

અમૃતલાલ વલ્લભદાસ દાણી.

૫ = ૦૦ રૂ.

વિ. સં. ૧૯૮૧.]   કિંમતઃ [illegible] આના.   [ઇ. સ. ૧૯૨૫.

પહેલી આવૃત્તિ: ઇ. સ. ૧૯૨૩, પ્રત ૧૦૦૦.
બીજી આવૃત્તિ: ઇ. સ. ૧૯૨૪, પ્રત ૨૦૦૦.
ત્રીજી આવૃત્તિ: ઇ. સ. ૧૯૨૫, પ્રત ૨૫૦૦.

વડોદરા લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિં. પ્રેસમાં અંબાલાલ વિઠ્ઠલદાસ ઠક્કરે
પ્રકાશક માટે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું. તા. ૧-૮-૧૯૨૫.

“ રાસતરંગિણી ” આદિના લેખક

સ્વ. દામોદરદાસ ખુશાલદાસ બોટાદકર.

જન્મ:	અવસાન:
સંવત ૧૯૨૭	સંવત ૧૯૮૦
ઈ. સ. ૧૮૭૦	ઈ. સ. ૧૯૨૪

19904

આમુખ.

સ્વ. કવિ બોટાદકરનો જીવનનો મોટો ભાગ અપ્રસિદ્ધ દશામાં ને ઘણે અંશે સાક્ષરોની અને સમાજની ઉપેક્ષા સેવવામાંજ ગયો હતો; એજ કારણે અંતનાં પાંચ વર્ષોમાં તેમના કાવ્યોને મળેલા આદરથી કવિને ઠીક આત્મશ્રદ્ધા આવી હતી. 'રાસતરંગિણી'એ કવિની એ ખ્યાતિમાં ઓર ઉમેરો કર્યો, ને પોતેજ એ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ એક વર્ષમાં પ્રસિદ્ધ કરી શક્યા હતા. આટલા આદરથી પણ બોટાદકરે ભૂતકાળ વિસારે પાડી મરણ પથારીએથી, ગુજરાતે કરેલ કદર માટે ઘણો સંતોષ જાહેર કર્યો હતો, તો તેમના અવસાનકાળ પછીથી થયેલ કદર અને ચારે તરફથી દર્શાવાયેલ સદ્ભાવથી કવિના આત્માને કેટલી શાંતિ મળી હશે, એ સહજ કલ્પી શકાય એવું છે.

સદ્ગતના અવસાન પછી તો જાણે કવિ પરના અને 'રાસતરંગિણી' માટેના ભાવની જબ્બર ભરતી આવી; ને એ સ્વાભાવિકજ હતું. પરિણામે બીજી આવૃત્તિની બે હજાર નકલ પણ પ્રસિદ્ધિ બાદ છ માસમાં જ ઉપડી ગઈ હતી. આ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં પણ કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોને લીધે વિલંબ થયો છે, તે માટે કવિતાઉત્સુક વાચકો ક્ષમા આપશે, એવી આશા છે.

આવો સત્કાર આપવા બદલ ગુજરાતને અભિનંદન

આપ્યા પછી એટલું તો કહેવું જોઇએ કે હજુ કન્યાશાળાઓમાં સુદ્ધાં 'રાસતરંગિણી' તેનું ઉચિત સ્થાન પામેલ નથી! કન્યાવર્ગ અને સ્ત્રીવર્ગને માટે તો આ રાસ અણુમૂલી ભેટ હોવાથી દરેક વિદ્યાર્થિનીના કંઠમાં એ રમી રહે, 'નવલ ગરબાવળી' ની માફક દરેક કન્યાશાળામાં એ પુસ્તક દાખલ થાય, નવરાત્ર જેવા દિવસોમાં સેંકડોની સંખ્યામાં તેની લ્હાણીઓ કરવામાં આવે, ત્યારે કવિના એ રાસ ઘેરઘેર પહોંચે, ને સદ્‌ગતની કુટુંબજીવનની ઉદાત્ત ભાવનાઓ પોષવાનો ઉદ્દેશ ફળીભૂત થાય.

સ્વ. બોટાદકરનો પ્રત્યક્ષ પરિચય ન થયો હોવા છતાં અનેક વ્યક્તિઓએ વિધવિધ રીતે તેમના પ્રત્યેનો સદ્‌ભાવ દર્શાવ્યો છે. કેટલાક સજ્જનો તો હજુ પણ તેમના કુટુંબને અને કાર્યપ્રસિદ્ધિને સહાયરૂપ બનવા ઘણું કરી રહ્યા છે. "ગુણસુંદરી" માસિકના આદ્ય તંત્રી શ્રીયુત જયકૃષ્ણ ના. વર્મા એ કોટિની અગ્ર પંક્તિમાં આવે. સદ્‌ગતનો અપ્રકટ કાવ્યસંગ્રહ 'શૈવલિની' તેમજ 'રાસતરંગિણી'ની આ આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાના કામનો ઘણો બોજો પોતાને શિર ઉઠાવીને તેમણે મ્હને ઉપકૃત કર્યો છે. એ હકીકતની નોંધ ન લઉં તો કૃતઘ્નતાજ ગણાય.

લે. સેવક,

મહિલા-વિદ્યાલય,
ભાવનગર
તા. ૩-૬-૨૫

અમૃતલાલ વલ્લભદાસ દાણી.

સ્વર્ગસ્થ અ. સૌ. શ્રીમતી

'વજીયા (વિજયા) બ્હેન' રણછોડજી દેશાઇ

તે

શ્રીયુત નાનાભાઇ રણછોડજી દેશાઇનાં માતુશ્રી

એમની

અસાધારણ ધર્મવૃત્તિ, અનુપમ કુટુમ્બવત્સલતા, સ્વ-પરના
ભેદ વિના દુઃખી અને રોગાર્ત્ત મનુષ્યોની શુશ્રૂષા અને
તેમને તન-મન-ધનથી સહાય કરવાની તત્પરતા,
રામાયણ-મહાભારતના રહસ્યપૂર્ણ પ્રસંગો
સમજાવી બાલકોનાં હૃદય રંગવાની કુશળતા,
વધૂઓપર માતા જેવી સ્નિગ્ધ દૃષ્ટિ અને
તેમનાં મન જીતવાની અજબ શક્તિ
ઇત્યાદિ ઉચ્ચ ગુણોથી આકર્ષાઇ
તેમના અવસાન સમયમાં
મુદ્રાંકિત થયેલું આર્ય સ્ત્રી-
વર્ગને માટે ખાસ લખા-
યેલું આ પુસ્તક
અર્પણ કરી-તેમનું
પ્રાતઃસ્મરણીય
નામ સાથે
જોડી કૃતાર્થ
થાઉં છું.

કર્તા.

નિવેદન.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ માત્ર છ માસમાં જ ખપી ગઈ હતી, પરંતુ કેટલાક અસૌકર્ય અને અનવકાશને લીધે બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં વિશેષ વિલમ્બ થઈ ગયો છે. રાસરસિક બ્હેનો અને બંધુઓએ ધીરજથી એ વિલમ્બ સહી લીધો છે, તે માટે તેમનો ઉપકાર માનું છું.

"નિર્ઝરિણી" માંથી લીધેલું 'રાસ' નામનું કાવ્ય પહેલી આવૃત્તિમાં રાસના ક્રમમાં બીજું મૂકવામાં આવ્યું હતું. ભાષાની દૃષ્ટિએ સઘળા રાસોથી એ કેવળ જુદું જ પડી જતું હોવાથી આ વખતે તેને નહિ લેવાની ઇચ્છા હતી. પરંતુ રાસ લેતી સુન્દરીઓની એ ક્રીડાનું તેમાં ઉચિત વર્ણન હોવાથી તેનો કેવળ બહિષ્કાર ન કરવાની અનેક મિત્રોની આગ્રહભરી સૂચનાને માન આપી રાસસંગ્રહથી ભિન્ન–આગલા ભાગમાં તે આપવામાં આવ્યું છે. તે સિવાયના બધા રાસો કાયમ રાખવા ઉપરાંત 'સાસરી', 'પનઘટ,' 'સીમન્ત' અને 'વાત્સલ્ય' એ ચાર રાસ નવા ઉમેરી યોગ્ય ક્રમમાં મૂકવામાં આવ્યા છે.

રા. રા. અમૃતલાલ વલ્લભદાસ દાણી બી. એ. (મહિલા વિદ્યાલય, સુરત) અને રા. રા. ઝવેરચંદ કાળિદાસ મેઘાણી બી. એ. ('સૌરાષ્ટ્ર' કાર્યાલય, રાણપુર) ની આ આવૃત્તિના પ્રાકટ્યમાં પ્રથમના જેટલીજ સહાય હોવાનો ઉલ્લેખ કરવાનું વીસરાય એમ નથી.

બોટાદ.
તા. ૫–૭–૨૪. } દામોદર ખુ. બોટાદકર.

સત્કાર.

જગતમાં કેટલાએક ચહેરાઓજ એવા હોય છે કે જે હજારો માણસોની મેદિનીમાંથી જૂદા પડી જાય, નજર પર ચડી જાય, અને અંતરમાં ઉતરીને કાયમનું ઘર કરી રહે—કેમ જાણે એને આપણી સાથે કોઈ જૂની પિછાન હોય ! બોટાદકરના રાસમાં અનેકના વદન ઉપર આપણને એવીજ કોઇ ચિરપરિચિત રેખાઓ આંકેલી લાગે છે. કશા યત્નની જરૂર નહિ, કશી સમજ કે સ્પષ્ટતાની અગત્ય નહિ, આપોઆપ એની મધુર પંક્તિઓ જીભના ટેરવા ઉપર રમવા માંડે છે, ને એક વખત વાંચતાંજ યાદદાસ્ત ઉપર છપાઇ જાય છે. મ્હારા મનમાં તો આજે એવી અનેક પંક્તિઓ રણઝણે છે. એમાંની કયીનું અહીં ટાંચણ કરૂં, અને કયીને છોડી દઉં ?

આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખવાને માટે હું બે કારણથી લલચાયો છું. એક તો ગામડાના સાદા ભાવોનો હું ભોગી છું. બોટાદકરના રાસની અંદર આજે ગામડીયાનું હૃદયજ ગાઇ રહ્યું છે. બીજું હું આ કવિની અત્યાર લગીની કવિતાનો બહુ અનુરાગી નથી બની શક્યો. મને એની કવિતાની મધુર કલ્પના ગમતી, ભરચક વિભૂતિઓ ભાળીને હું આનંદ લેતો; પણ એમની મુશ્કેલ શબ્દરચના, એમનું કઠોર સંગીત, એમનો સ્વાભાવિક વાક્યાડમ્બર- એ બધાને ભેદીને મ્હારાથી અંદર ઉતરાતું ન્હોતું. ‘કલ્લોલિની,’ ‘નિર્ઝરિણી,’ અને ‘સ્રોતસ્વિની’નાં સુનીલ, સુમનોહર નીરમાં ન્હાવાનું મન થાય, પણ ભીતર ધડેલા પત્થરોનો ભારે ભય લાગે.

આ કારણે આ પુસ્તકની તારીફ કરવામાં એમના પ્રત્યે પક્ષપાતનો અપરાધ થઇ જવાની મને ધાસ્તી નથી.

આજ તો કવિની એ કાવ્યસરણિએ પોતાનું વ્હેન બદલ્યું છે. મને તો તાજ્જુબીજ થયા કરે છે કે આ તે શો પલટો !

હું તુલના કરવા નથી બેઠો. કયો શબ્દપ્રયોગ શાસ્ત્રીય નથી કે કયી પંક્તિમાં અલંકારનો દોષ છે; અગર કયી કલ્પના કવિ કાલિદાસ કે શેલીનું સ્મરણ કરાવે છે; એ બધી ઝીણવટ મ્હારી દૃષ્ટિમાં નથી. હું વિવેચક નથી, પૂજક છું. કેવળ સત્કારજ કરી રહ્યો છું.

ન્હાનાલાલથી માંડીને છેક રાયચુરા સુધી રાસનો એક યુગ પ્રવર્ત્યો ગણાય. ગુજરાતણોના તલપતા કંઠમાં સ્વર મૂકનાર આપણા ન્હાનાભાઇ. એ સમયે તો જમાનો બદલાતો હતો. મહિનાના પંદર પંદર દિવસ સુધી આકાશના ચંદ્ર તારાઓ આતુર હૈયે જાણે રાસડા સાંભળવા વાટ જોઇને બેસી રહેતા. પણ અમારી ગુજરાતણ બ્હેનોને ગળેથી ગાન ઉતરી ગયાં હતાં. રાત્રિએ ગુજરાતનાં જ્યોત્સ્નામય આંગણા ગાજતા બંધ પડેલા. ધરતીને ધણધણાવનારા ધીંગી ગુજરાતણોના કદમ ધીરે ધીરે સપાટ, સ્ટોકીંગ કે સ્લીપરમાં સંતાઇ જવા લાગ્યાં. મુંબાઇ અમદાવાદના પાણીએ, વિલાસે, અને અભ્યાસે અમારી તરૂણીઓના દેહ દુર્બલ બનાવી દીધા, સુરખી લુંટી લીધી; અને કૈંકને હૈયે તો જગતની જવાળા અડકી ગઇ. એ રીતે અસલી રાસડાનો ધીંગો યુગ ત્યારે આથમી ગયો હતો.

તે ખુવારીને અને આત્મવિસ્મરણને ટાણે આપણો કવિ દેખાયો. ગાઇ તો ન જાણે પણ ગવરાવી શકયો, જૂની રાગણી

ને નવા સ્વાંગ પહેરાવ્યા, રસિકોને અને રસિકાઓને ફરી નાચતાં કર્યાં.

પણ આખરે એ તો આકાશવિહારી! એના 'ધૂમકેતુ' સમો મનસ્વી. એનાથી ધરતી ઉપર ઉતરાયું નહિ. એનાથી જગતવાસીઓનાં હૈયાં ઉકેલાયાં નહિ. એણે તો કેવળ કોયલનાં, ચંદ્ર સૂરજના, ચાંદરડાંનાં, અને ઉષા સંધ્યાનાં જ ગીતો ગાયાં. જગત પર જે થોડાં પાંખાળાં હતાં તેજ એના રાસ-ગગનમાં પહોંચી શક્યાં, બીજાં હજારો રાસતરસ્યાં રખડતાં રહ્યાં. કવિને પગલે પગલે ચાલીને જેણે જેણે રાસ ગવરાવવાની અજમાયશ કરી, તે તમામની અંદર મને એજ મુંઝવણ માલુમ પડી. રાસનાં ચોગાન ધીરે ધીરે સાંકડા જ બનતાં ગયાં. આખરે તો જેમ આપણાં ગામડાં મટીને શહેર બનવા લાગે ત્યારે આંગણાં ઉઠીને અગાશીએ જઇ ચડે, તેમ રાસડાઓ પણ રાસડા મટીને રાસ બન્યા, આંગણાં છોડીને અગાશીએ ચડયા, તાળીઓના તાળ ત્યજીને તબલાંની પાસે જઈ બેઠા અને શરણાઇનો સંગ છોડી હંસરાજ અગર હારમોન્યમની સાથે હળ્યા.

ધરતીના રાસ ફરી પાછા ક્યારે ગવાશે? એવી અગોચર અગોચર ઝંખના આપણા દિલમાં રહ્યા કરતી. આજે જાણે આકાશ અને ધરતી બન્નેનાં ગીતનું મિલન આપણા બોટાદકરના રાસમાં દેખાવા લાગ્યું છે. એથી સ્હેજે આશા બંધાઇ જાય કે કદાચિત્ રાસનો નવયુગ આ કવિને હાથેજ મંડાવાનો હોય ને! એણે તો 'જનની'નાં, 'ભાભી'નાં, 'નણંદ'નાં, અને 'દેવર'નાં સ્મરણો ગાયાં છે. 'મહિયર'ની મીઠાશ સંભારવાની સાથે સાથે "સાસુ"ની સુવાસને એ ભૂલ્યા નથી. એણે "મોસાળ"ની મોંઘાઇ-

એ પણ મેલી નથી. ગુજરાતની તરૂણીઓના રસનો ઇજારો કેવળ "વાલ્યમ"ના જ હાથમાં નથી હોતો. છતાંયે અત્યાર લગી ઘણે ભાગે તો રાસ રમનારી એક "વ્હાલા"ની પાછળ જ ઘેલી બનતી.

ગુજરાતણોના જીવનરસમાં દેવર નણંદનો, કે ભાઇ ભોજાઇનો કેટકેટલો હિસ્સો છે ! સંસારમાં સ્ત્રીહૃદયની અંદર સ્નેહ પૂરનારા પરિવાર-જનો જાણે લગભગ વિસારે પડેલાં હતાં. કવિતાના ભુવનમાંથી એ બધાંનું આસન ઉપડી ગયું હતુ. આજ સત્ય-જગતની માફક, કાવ્ય-જગતમાં પણ કેમ જાણે અવિભક્ત કુટુંબની પ્રથા ભાંગી પડી હોય ! બોટાદકરની નેમ તો " અમર ગંગાને આભથી ઉતારવાની" જ હશે ! અમર-ગંગામાં એકલાં ન્હાવાને માટે " આભમાં " ઉડી જવાની નહિ ! એટલેજ એમની " તરંગિણી "ને આરે આજ આખો કુટુંબસમુદાય ભેળો મળ્યો છે.

જૂના રાસ-યુગની રેણુ હજુ આ કવિ છેક ખંખેરી નાખી નથી શકયા. એની 'સખીઓ' મળીને ગાય છે, તેમાં પણ કેવળ અભિલાષો છે. આકાશમાં બાચકા ભરવાના એ અભિલાષો છે, ' શું કરશું અને શું નહિ કરીએ ? ' એ સમશ્યામાં પડી જનારી સહીયરો કશુંયે સ્પષ્ટ કરી શકતી નથી. પાગલ બનીને જાણે પ્રકટ કરવા તલખે છે. આખરે તો 'ચંદા'ની, 'રજની'ની 'કુંજનિકુંજો'ની કે નવી કોઇ 'કયારીઓ'ની કલ્પના કરીને જ વિરમે છે. એવી જ દશા, પોતાની "જનની" નાં ગુણગાન કરનારી કોઇ નાની દીકરીની થવા લાગી છે. માતાની 'મીઠાશ' સમજાવવા માટે એને " મધુ" અને "મેહુલા"ની સરખામણી કરવી પડે છે. છતાં એ સરખામણીમાં જે સ્વભાવિક્તા છે,

તેની જોડ જડવી કઠણ પડે. "દેવોને દૂધ એનાં દોહ્યલાં" કહીને તો કવિએ કૈંક માતૃહીનોનાં હૈયાં ઉચકાવ્યાં હશે! તો યે-તો યે 'જનની'ના રાસમાં દીકરીને કેવળ એવી ચાર છ કલ્પનાથીજ પતાવવું પડે છે.

'જનની'ને જોયા પછી, આવો, 'માતૃગુજન'ને કાન માંડીએ. આંહિ કવિની તુલનાશક્તિ યે તૂટી પડે છે, કલ્પના યે શરમાઇ જાય છે. અહીં તો જાણે શબ્દભર્યો કોઇ રાસ નથી, એ તો ચિત્રોની પરમ્પરા છે. પંક્તિએ પંક્તિએ કેવળ ચિત્રોજ ખડાં થાય છે. રઘવાયી બનેલી માતા આમ તેમ દોડતી, ચીસો પાડતી નજરે દેખાય છે. ઘુમટામાં છુપાયેલું, આંસુથી ભીંજાયેલું, આણું વળીને જતી એ લાડકવાયી દીકરીનું મ્હોં આવા રંગ પૂરીને તો જાણે હજુ કોઇએ આલેખ્યું નથી! કવિ પોતે જાણે બાજુ પર ખસી જાય છે, માતાને જ ગાવા અને રોવા દે છે, કે

"દૂધ ભર્યું હજી દાંતમાંરે એને આપવાં આણાં."

એ રાસ ઉપર વધુ વિવેચન શાં ?

'સંદેશ' અને 'આણાં'ની અંદર કવિએ એ દૂધાળા દાંતવાળી દીકરીનું હૈયું ઉઘાડયું છે. એકજ શહેરમાં પીયર અને સાસરૂં જેને હશે તે બ્હેનને આ બે રાસની મીઠાશ નહિ જડે. રેલગાડીમાં બેસીને મહિને મહિને માવતર દોડી આવનારી શહેરી તરૂણી આ પંક્તિઓમાં પોતાના અંતરનું આક્રંદ નહિ જોઇ શકે. આ ગીત તો મારી ગામડીઅણ બ્હેનોનાં હૈયામાંથી જ ગરજી ઉઠે, જેણે માવતરના લાંબા વિયોગ ભોગવ્યા હોય, અને જેને સાસરીયાંને ઘેર બે આંસુ પાડવા જેટલી યે એકાન્ત ન જડે. માની ગોદમાંથી તાજી ચાલી આવેલી કન્યા તો

એ પણ મેલી નથી. ગુજરાતની તરૂણીઓના રસનો ઇજારો કેવળ "વાલ્યમ"ના જ હાથમાં નથી હોતો. છતાંયે અત્યાર લગી ઘણે ભાગે તો રાસ રમનારી એક "વ્હાલા"ની પાછળ જ ઘેલી બનતી.

ગુજરાતણોના જીવનરસમાં દેવર નણંદનો, કે ભાઇ ભોજાઇનો કેટકેટલો હિસ્સો છે ! સંસારમાં સ્ત્રીહૃદયની અંદર સ્નેહ પૂરનારા પરિવાર–જનો જાણે લગભગ વિસારે પડેલાં હતાં. કવિતાના ભુવનમાંથી એ બધાંનું આસન ઉપડી ગયું હતુ. આજ સત્ય–જગતની માફક, કાવ્ય–જગતમાં પણ કેમ જાણે અવિભક્ત કુટુંબની પ્રથા ભાંગી પડી હોય! ખોટાદકરની નેમ તો " અમર ગંગાને આભથી ઉતારવાની " જ હશે ! અમર-ગંગામાં એકલાં ન્હાવાને માટે " આભમાં " ઉડી જવાની નહિ ! એટલેજ એમની " તરંગિણી "ને આરે આજ આખો કુટુંબસમુદાય ભેળો મળ્યો છે.

જૂના રાસ–યુગની રેણુ હજુ આ કવિ છેક ખંખેરી નાખી નથી શકયા. એની 'સખીઓ' મળીને ગાય છે, તેમાં પણ કેવળ અભિલાષો છે. આકાશમાં બાચકા ભરવાના એ અભિલાષો છે. ' શું કરશું અને શું નહિ કરીએ ? ' એ સમસ્યામાં પડી જનારી સહીયરો કશુંયે સ્પષ્ટ કરી શકતી નથી. પાગલ બનીને જાણે પ્રકટ કરવા તલખે છે. આખરે તો 'ચંદા'ની, 'રજની'ની 'કુંજનિકુંજો'ની કે નવી કોઇ 'કયારીઓ'ની કલ્પના કરીને જ વિરમે છે. એવી જ દશા, પોતાની 'જનની" નાં ગુણગાન કરનારી કોઇ નાની દીકરીની થવા લાગી છે. માતાની 'મીઠાશ' સમજાવવા માટે એને " મધુ" અને "મેહુલા"ની સરખામણી કરવી પડે છે. છતાં એ સરખામણીમાં જે સ્વભાવિકતા છે,

તેની જોડ જડવી કઠણ પડે. " દેવોને દૂધ એનાં દોહ્યલાં " કહીને તો કવિએ કૈંક માતૃહીનોનાં હૈયાં ઉચકાવ્યાં હશે ! તો યે–તો યે 'જનની'ના રાસમાં દીકરીને કેવળ એવી ચાર છ કલ્પનાથીજ પતાવવુ' પડે છે.

'જનની'ને જોયા પછી, આવો, 'માતૃગુંજન'ને કાન માંડીએ. આંહિ કવિની તુલનાશક્તિ યે તૂટી પડે છે, કલ્પના યે શરમાઇ જાય છે. અહીં તો જાણે શબ્દદ્યર્યો કોઇ રાસ નથી, એ તો ચિત્રોની પરમ્પરા છે. પંક્તિએ પંક્તિએ કેવળ ચિત્રોજ ખડાં થાય છે. રઘવાયી બનેલી માતા આમ તેમ દોડતી, ચીસો પાડતી નજરે દેખાય છે. ઘુમટામાં છુપાયેલું, આંસુથી ભીંજાયેલું, આણું વળીને જતી એ લાડકવાયી દીકરીનું મ્હોં આવા રંગ પૂરીને તો જાણે હજુ કોઇએ આલેખ્યું નથી ! કવિ પોતે જાણે બાજુ પર ખસી જાય છે, માતાને જ ગાવા અને રોવા દે છે, કે

" દૂધ ભર્યું હજી દાંતમાંરે એને આપવાં આણાં. "

એ રાસ ઉપર વધુ વિવેચન શાં ?

'સંદેશ' અને 'આણાં'ની અંદર કવિએ એ દૂધાળા દાંતવાળી દીકરીનું હૈયું ઉઘાડયું છે. એકજ શહેરમાં પીયર અને સાસરૂં જેને હશે તે બ્હેનને આ બે રાસની મીઠાશ નહિ જડે. રેલગાડીમાં બેસીને મહિને મહિને માવતર દોડી આવનારી શહેરી તરૂણી આ પંક્તિઓમાં પોતાના અંતરનું આક્રંદ નહિ જોઇ શકે. આ ગીત તો મારી ગામડીઅણ બ્હેનોનાં હૈયામાંથી જ ગરજી ઉઠે, જેણે માવતરના લાંબા વિયોગ ભોગવ્યા હોય, અને જેને સાસરીયાંને ઘેર બે આંસુ પાડવા જેટલી યે એકાન્ત ન જડે. માની ગોદમાંથી તાજી ચાલી આવેલી કન્યા તો

'સંદેશ'જ મોકલાવે—પણ જેમ જેમ જમણુ જાય, અને વરસ જેવડો પહેલો માસ વીતવા આવે, તેમ તેમ દીકરી સંદેશ દેતી બંધ પડે, પીયરમાં જનેતા ઝુરતી હશે એ કલ્પના ખુટે, અને કઠોર કલ્પના આવે કે,

"..........મુજને ભૂલી માત જો"

"બાપુને અંતરથી છૂટી બેટડી"

ત્યાં તો 'વગડા વીંધીને વેલ્ય' આવી, 'ઘુઘરીએ ઘમઘમતા ઘોડલા' આવ્યા. 'માવડીએ આણું મોકલ્યાં.' 'દીકરીના અંતરની આશા ફળી.'

પીયરીયાંને મળવા તલખી રહેલી પરિણિતા પીયર પહોંચે, સખીઓનાં અંતર એક બીજા પાસે એકાંતમાં ઉઘડે અને લગ્નની એ 'રૂપાળી રાત' સાંભરે. એ રૂપાળી રાત, જે રાતે 'આંખડી ઉજાગરે ઘેરાતી,' 'સખીઓનાં ગીત ગાજતાં,' અને સૂરજ શશીની સાક્ષીએ 'જૂંજવા પ્રાણ' જોડાયા હતા, 'હાથમાં હાથ હીંચ્યો હતો,' કેવળ હાથેજ નહિ પણ 'કાળજે યે કોલ લીધા-દીધા' હતા, 'આંખથી આંખ મેળવી હતી.' કવિ મુંઝાય છે! રે, કિશોરી મુંઝાય છે. એને માત્ર એકજ વાત કહેવી હતી કે એ રૂપાળી રાત્રિએ અમે "અભેદ લીધા." આપણે પણ કવિની સાથે રહીને દુવા દઈએ કે

" રહેજો અખંડ તારે આંગણે રૂપાળી રાત."

લગ્નની રાત્રિના આવા અણગવાયલા રાસ આજે બોટાદકરે ગાયા, ગવરાવ્યા. ન્હાનાલાલ તો એની નિગૂઢ ભાષામાં એ અમર રાત્રિનાં સ્મરણો ગવરાવવા બેઠા, પણ એમના હતાશ હૈયામાં એ ગીત અરધે આવીને ભાંગી પડયું! "એવા એ દિવ-

સોનાં શમણાં વહી ગયાં." બોટાદકરની નવ-વધૂના તનમનાટ એમ વ્હેલા વ્હેલા તે શાના શમે ? એને તો વાલ્યમનાં વેણ સાંભરવા લાગે. એનાથી કશુંયે દિલમાં દાબ્યું દબાય નહિ. પોતાની સહિયરની પાસે વ્હાલાનું વેણે વેણ એ કહી બતાવે.

હિન્દુ સમાજમાં દેવર ભોજાઇ વચ્ચેની પ્રીત કાંઇ છાની નથી. એ સંબંધમાંથી તો ગીતની ધારા છૂટે. કોઇ આધુનિક કવિ એ બીનાને અડકયો જણાયો નથી. ભોજાઇના મનોભાવમાં ઉંડા ઉતરેલા કોઇ બોટાદકરને જ આવી પંકિતઓ સ્ફુરે કે

" એને ન્હાનીશી લાડડી લાવશું,
" એના કુમળા પૂરશું કોડ રે.
" દેરીડો સખિ ! મનમીઠડો !"

ભોજાઇને હૈયે આથી ઉંચા તે બીજા કયા કોડ ઉછળે !

દેરને કૈં કૈં લાડ લડાવતી, હાંસી કરતી, મસ્તીખોર ભાભી "નણુદી"ને સંભારતાં જ કેવી દીન બની જાય છે ! ભાવ પલટી નાંખે છે ! 'રાસતરંગિણી'નાં વાંચનારાં નણદીનો કોમળ સ્વભાવને ઓળખે છે ? ઘડી ઘડીમાં ઓછું આવી જાય, વેણ વેણમાં વસમું લાગી જાય, એવી સાસરે બેઠેલી " પરદેશણ " નણદીને ભોજાઇ બળેવના અવસર ઉપર રાખડી લઇને બોલાવે છે. એ આશાભર્યા અંતરવાળી રમણીને પોતાનું આંગણું નણંદ વિનાનું સૂનું લાગે છે. એ સાદ કરે છે કે

" આવો-આવોને મહિયરમીઠડાં,
" તમે આવો રે મારી સાસુના શ્વાસ,
" નણદી આવોને મારે આંગણે."

લોકોની આશીષ એને લુખી લુખી લાગે છે. એને તો નણદની

'રસે ભીની રૂડી રાખડી' ની રાહ છે. ભાભી કેટલી ડાહી ! એ કેમ ભૂલે ? એ કહાવે છે કે

" મારાં બાળાં ભોળાં શાં ભાણેજડાં, "
" ધરી અંકે રે એને લાવજો સંગ. "

જેના જર્જરિત જરાગ્રસ્ત મ્હોં ઉપર રસના એક પણ ભાવની રેખા નથી માલુમ પડતી, જેના દમલેલ કંઠમાં ખોખરો સૂર ખખડે છે, એવા કઠોર દેખાતા બોટાદકર આ બધું કયા હૃદયમાંથી કાઢી કાઢીને ગવરાવી રહ્યા છે ! 'રાસતરંગિણી'નો લેખક આ ન હોય એવો ઘડીભર સંશય ઉઠે ! પણ સરજનહારે તો સૃષ્ટિ ઉપર કેવળ વિસ્મયો, કેવળ કોયડાઓ અને કેવળ નિગૂઢાર્થો જ વરસાવ્યા છે. બોટાદકર પણ એક અણઉકેલ્યો કોયડો છે. એક ભેદ છે!

'ભાઇબીજ'ના રાસ ઉપર આવતાં તો હું થંભી જાઉં છું. 'માતૃગુંજન' ઉપર મેં બે ચાર શબ્દો જેટલી શાહી બગાડી, પણ 'ભાઇબીજ'ને તો હું એના આકાશમાં જ રહેવા દઇશ, જોયાજ કરીશ, મ્હારા હૃદય ઉપર એનું પ્રતિબિમ્બ લઈ લઇશ. વિવેચનાનાં મોહમાં નહિ પડું. એ રાસ તો સાક્ષરોને, અને કવિઓને પાગલ બનાવશે.

અને "અમર રહો એ મધ ઝરતું મોસાળ !" સાસરીયાના પીંજરામાં પડેલી યુવતીને 'મામીની મનહર મહેમાની' સાંભરે, 'સુખની સીમડી' દાદીમા સાંભરે, હસીને પંપાળતાં એ દાદીમાના 'હળવા' હાથ પણ સાંભરે. " મહિયરથી યે મોંઘાં, માતાનાં મહિયર " કોને ન સાંભરે ?

સાસુની કટુતાઓને પણ વિસરાવી દેવાની શી આ કવિની કળા ? એણે તો એ કાંટાભર્યાં સંસાર-વનમાં સાસુને

કેડો બતાવનારી કહી. " એની મોટપ કેમ મપાય ? " કોઈ બહુજ સુખીઆ ઘરસંસારને ઉમરે કવિ બેસી આવ્યા હશે ! નહિ તો એવું તે ક્યાંથી ગવાય કે

" સખી સાસુ તણાં સુખ શાં કહું રે ! "

રાસ સાંભળનારી એક વાર તો જરૂર સાસુ પ્રત્યે પ્રેમથી ઉભરાતું અંતર લઇને જ પાછી વળે ! કવિએ આર્ય સંસારનું અતિ સુખમય ચિત્ર આલેખ્યું. દીકરીઓને અંતરે આવા રસ સીંચાય, એટલે સંસારની અર્ધી કડવાશ તો ત્યાં ને ત્યાં આપોઆપ ઓછી થાય.

એક પછી એક રાસની અંદર નારી- જીવનની ક્રમાનુસાર ભૂમિકાઓ બતાવી છે. માવતરને આંગણે કોઇ કિશોરી, 'સખીઓને' સાથે રાખી, નિશ્ચિંત મને રાસડા લ્યે, આંબાને છાંયડે રખડતી રખડતી ઉંચે બેઠેલ કોયલને એ કન્યા ' એકજ કુહુ' કરવાનું કહે ! એને ભય છે કે જાણે " કાલ વસંત વહી જશે રે ! " જીવનની વસંત કેમ જાણે બેસી ગઇ હોય, ને અંતરની આમ્ર-ઘટામાં યૌવનની મંજરીઓ મ્હેકતી હોય !

એ અવસ્થાને દ્વારેથી ચાલી નીકળેલી કિશોરીને આપણે બરાબર નિરખ્યા કરીએ ! એનાં પરણેતર, આણાં, રૂપાળી રાત દેવર, નણંદ, સાસુ—જીવતરનાં એ સહુ વીતકોની કડવી મીઠી લ્હાણ લેતી યૌવના 'ભાઈ બીજ'ની એકજ રાત ભાઈની સાથે વાતમાં વીતાવી ચુકી. અંતરમાં અનેક ઓરતા હતા, પણ એકેય ન કહી શકી. ભાઇને વળાવીને 'સારિકા પાછી પીંજરે પેઠી.' એ છેલ્લા ઉદ્દ્ગારોમાં આપણે એને બે ત્રણ વરસની વિવાહિતા રૂપે ઓળખીએ છીએ, એના "ભીતરના ભડકા" આપણે ભાળી

'રસે ભીની રૂડી રાખડી' ની રાહ છે. ભાભી કેટલી ડાહી ! એ કેમ ભૂલે ? એ કહાવે છે કે

" મારાં બાળાં ભોળાં શાં ભાણેજડાં, "
" ધરી અંકે રે એને લાવજો સંગ. "

જેના જર્જરિત જરાગ્રસ્ત મ્હોં ઉપર રસના એક પણ ભાવની રેખા નથી માલુમ પડતી, જેના દમલેલ કંઠમાં ખોખરા સૂર ખખડે છે, એવા કઠોર દેખાતા બોટાદકર આ બધું કયા હૃદયમાંથી કાઢી કાઢીને ગવરાવી રહ્યા છે ! 'રાસતરંગિણી'નો લેખક આ ન હોય એવો ઘડીભર સંશય ઉઠે ! પણ સરજનહારે તો સૃષ્ટિ ઉપર કેવળ વિસ્મયો, કેવળ કોયડાઓ અને કેવળ નિગૂઢાર્થો જ વરસાવ્યા છે. બોટાદકર પણ એક અણઉકેલ્યો કોયડો છે. એક ભેદ છે !

'ભાઇબીજ'ના રાસ ઉપર આવતાં તો હું થંભી જાઉં છું. 'માતૃગુંજન' ઉપર મેં બે ચાર શબ્દો જેટલી શાહી બગાડી, પણ 'ભાઇબીજ'ને તો હું એના આકાશમાં જ રહેવા દઇશ, જોયાજ કરીશ, મ્હારા હૃદય ઉપર એનું પ્રતિબિમ્બ લઈ લઇશ. વિવેચનાનાં મોહમાં નહિ પડું. એ રાસ તો સાક્ષરોને, અને કવિઓને પાગલ બનાવશે.

અને "અમર રહો એ મધ ઝરતું મોસાળ !" સાસરીયાના પીંજરામાં પડેલી યુવતીને 'મામીની મનહર મહેમાની' સાંભરે, 'સુખની સીમડી' દાદીમા સાંભરે, હસીને પંપાળતાં એ દાદીમાના 'હળવા' હાથ પણ સાંભરે. " મહિયરથી યે મોંઘાં, માતાનાં મહિયર " કોને ન સાંભરે ?

સાસુની કટુતાઓને પણ વિસરાવી દેવાની શી આ કવિની કળા ? એણે તો એ કાંટાભર્યા સંસાર-વનમાં સાસુને

શકીએ છીએ. આપણાથી નિશ્વાસ મેલાઇ જાય છે. ગૃહસંસાર-નાં ગુપ્ત કલ્પાંતો આપણને હતાશ કરી મેલે છે, તેટલામાં તો એ કટુ જીવનની અંદર મીઠાશ ગાતી ગાતી 'સરિત્સુંદરી'ને 'ડુંગરદાદા'ના ખોળામાંથી ચાલી આવતી આપણે જોઈ લઇએ. એ સરિતાની આત્મ–કથામાં આપણે આર્ય સુંદરીનાં મંથન, એણે માંડેલી વસમી મુસાફરી, માર્ગે મળેલા લુંટારા, ઉરમાં ઉગેલા સંદેહો, ને આખરે એ કસાયેલી, તવાયેલી આર્ય રમ-ણીની ટેક તપાસીએ, 'સરિત્સુંદરી'નું રૂપક તો અખંડ છે, અતિ સ્વાભાવિક, છતાં સાદુ છે. એવી શબ્દ–રચના સ્હેલ નથી.

પોયણીનાં અને વાદળીનાં રૂપક પણ બહુ બંધ બેસતાં બનાવ્યાં. પ્રકૃતિની એ પુત્રીઓ પણ કેમ જાણે પ્રાણવતી માનવ–પુત્રીઓ જ હોય !

પોતાની 'તરંગિણી'ને આજ તો આટલે સુધી લાવીનેજ, કવિ વિરમી જાય છે. એની સુંદરી પોતાના સ્વામી સાગરની સમીપે થંભી જાય છે. ત્યાર પછી શાં શાં ગીતો અંતરમાં નહિ ઉઠયાં હોય ? ભાઇબીજમાં જેનો ઉલ્લેખ થયો છે એ બધા અંતરના "ઓરતા" આજ તો અવ્યક્તજ રહ્યા ! જાણે હજુ એ રમણીને વ્યક્ત કરવાનો વખત જ ન મળ્યો ! બોટાદકરની પાસે આવીને એક વાર હજુ એ 'તરંગિણી' એ બધાં વીતકો કહી જવાની, ને પછી બોટાદકર આપણને પણ કહી બતાવવાના. હજુ તો એ રમણીના પેટમાં આશા નથી રહી. એનાં સીમંત ઉજ-વાશે, એના પુત્ર–જન્મની વધાઇઓ ગવાશે, હજુ તો એ બાળકનાં હાલરડાં હીંચોળાશે. 'રવિબાબુ'એ 'શિશુ' લખીને જેમ પુત્ર–ઘેલડી માતાઓને ગાવા હાલરડાં દીધાં, અને માઘેલડાં દીક-

રાને ગાવા કાલાં કાલાં કાવ્યો દીધાં, તેમ બોટાદકરને પણ દેવાનાં રહ્યાં છે. ગુજરાતની એ સદા આશા રહેવાની.

ભાષા સદાય ભાવોની અંદરથી આપોઆપ ઉઠે છે. આ 'તરંગિણી'ની વાણીનાં કેટલાં કેટલાં વખાણ કરવાં ? એ વાણી સાક્ષરોની નહિ—ગામડીઆણ માતાઓની અને બ્હેનોની. ગુજરાતી ભાષા ગરીબ છે, દમ વિનાની છે, એનો શબ્દ-કોષ કંગાલ છે એ સર્વ તો સાક્ષરોની ફરિયાદો. 'તરંગિણી'ની ભાષા ગુજરાતી છે કે નહિ એ તો સાક્ષરો જાણે. ગમે તે હો. પણ એ ભાષા ગરીબ નથી એવું આ 'તરંગિણી' સિદ્ધ કરે છે. એ વાણીનું ઐશ્વર્ય અગાધ લાગે છે. આપણી નવી આડમ્બરી શૈલીમાં શોધ્યા કદી ન જડે એવા શબ્દોમાં, અતિ સૂક્ષ્મ ભાવો આંહી વ્યકત થયા છે. વેણે વેણે મૂર્તિઓ ખડી થાય છે.

"પ્રાસાનુપ્રાસ પૂરો જળવાયો નથી, 'વાટલડી,' 'ભાભલડી' વગેરે રચના વાપરવામાં બહુ છુટ લેવાઇ છે." એવું કલ્પાંત વિદ્વાનો કરવાના. પણ આપણને તો 'તરંગિણી' એના પ્રચંડ વ્હેનમાં એટલી જુક્તિથી ઉઠાવી જાય છે કે એવી ત્રુટીઓ આપણને દેખાતીજ નથી. રસની એ કાંઇ જેવી તેવી જમાવટ ન ગણાય !

અયિ તરંગિણી ! તેં તો આજ ખરે ઉન્હાળે કૈં કૈં રસ-તરસ્યા પ્રવાસીઓનાં પેટ ઠાર્યાં ! ગૃહ—સંસારનાં જળાશયોમાંથી એકેએક ટીપું સુકાયું; બરાબર તે વેળાએજ તું દેખાઇ. તારે તીરે બેસી બેસીને કેટકેટલા આજ તને આંશીષ દેશે ! જે નિરક્ષર કાઠિયાવાડણો કે ગુજરાતણોના જીભના ટેરવા પર

મૂકવા એક ટીપું પણ નહોતું, તેની જીભને તો શું, પણ અંતરના પડે પડને પલાળવાનું આજે આવી પહોંચી. અમારાં વેરાનમાં તને આદર દઈએ છીએ; કશા શિષ્ટાચાર વિના, કવિતાના આ રાજ–દરબારની અંદર બોટાદકરની એ ગામડિ-ચણ ગાયિકાને આજે ચરણ ચુંબીને સત્કારીએ છીએ.

ગામે ગામની કન્યાશાળાઓમાં આ 'તરંગિણી' ક્યારે પ-હોંચી વળે, ને કન્યાઓના કંઠમાં રાસડાનાં તાન ક્યારે જગાવે! કન્યાકેળવણીનાં નિરાળાં પુસ્તકો બનાવ્યાં બનવાં મુશ્કેલ છે. એ તો આપોઆપજ કોઇકોઈ બોટાદકરના કંઠમાંથી ઝરી પડવાનાં.

આજ આર્યાવર્તનો યુગ પલટે છે.અને યુગ પલટે ત્યારે શું શું ન પલટે ? ભાષાનો પલટો તો પહેલોજ હોય. આયરલાંડનાં પહેલાં બંધન ફેડનાર એની પુરાણી ભાષા. આજ આપણી ગુ-ર્જર કવિતા મુઠીભર માનીતાઓના હાથમાંથી વછુટીને સહુ ગુર્જર સંતાનોને સાદ કરવા ચાલી છે. એક સાદ બોટાદકરની આ 'રાસ–તરંગિણી'. બીજો સાદ તો હવે પડે ત્યારે !

સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય,
રાણપુર,
(કાઠિયાવાડ.)

ઝવેરચંદ મેઘાણી.

"રાસ-તરંગિણી"ને તો ગુજરાતે અત્યંત મમતાભેર આદરમાન આપ્યાં. એ હુલ્લાસમાંથી ચાર નવા રાસોનો ઉમળકો આપણા કવિશ્રીને આવી ગયો. એ નવી કૃતિઓને સત્કારવાનો અધિકાર હવે તો કોઇ અન્ય પ્રેમીનો હોય. પણ કવિએ એટલું પુણ્ય મારા હાથને આપવા મમતા કરી. "રાસ-તરંગિણી"ની આવડી લોકપ્રિયતાની સામે મને સહજ ક્ષોભ ઉપજવા છતાં હું એ પુણ્ય હાંસલ કરવા બેસી જાઉં છું.

'સાસરી' ના નવા રાસમાંના પ્રત્યેક ભાવો નવા તો નથી જ. "સાસુ," "વાલ્યમનાં વેણ," "સમોવડ" ઇત્યાદિના જ પડઘા છે. છતાં એ તમામ રાસોનું રહસ્ય ખેંચીને ઉપજાવેલો આ અખંડ રાસ એવા તો સ્વાભાવિક પ્રસંગનો આધાર ધરે છે કે આખી રાસમાલમાં ખૂટતું એક આખું મોતી બરાબર પરોવાઇ ગયું લાગે.

પહેલું આણું વાળીને પાછી પીયર ગયેલી દીકરીને નવા અનુભવો પૂછનારી સાહેલીઓ પણ નોખનોખી વયની જ મળે ખરી ને ! કોઇ પરણેલી સહિયર પૂછે તો તેને 'રૂપાળી રાત' નાં રહસ્યો કહેવાં પડે. પણ માબાપની સોડ જેણે કદી છોડી ન હોય, છતાં જેને જુદા પાડવાનો દિવસ આઘો આઘો ચાલ્યો આવતો દેખાય છે, જેનું દિલ થરથરી રહ્યું છે, એવી કુંવારી બ્હેનપણી તો કાંઇક આવા જ અનુભવો જાણવા આવે ને ! 'નવા લોક અને ધરતી અજાણી; નહીં ત્યાં દાદા કે નહીં માડી; ન સહીયર, ન ભાઇ ભોજાઇ, કે નહીં નાની–

મોટી મા-જણી બ્હેન.' અરે રે! એવા સાસરીઆમાં શી રીતે ગમ્યું? એટલું બધું શાથી ગોઠી ગયું કે મીઠાં મહિયર પણ વિસરાયાં? એનો જવાબ આ રાસડો આપે છે. આવું સુખી ચિત્ર આપણા સંસારમાંની સાચી હાલતથી ઉલટું જ છે. હીનભાગી હિન્દુ-નારીને બે વધુ નિસાસા એ નખાવશે. પણ કુમારિકાઓના હૃદયમાં આવા રસ આજથી પૂરાય તો પોતાના ભાવિની વિકરાલતા એને ઘણી ઓછી થઇ જાય. આ રાસની સાચી અસર તો હિન્દુ સંસારની સાસુઓ, જેઠાણીઓ, નણદો ને પુરૂષો ઉપર થશે. પારકી જણી ઘરમાં આવે ત્યારે એને યે એક નાનું પારેવાના માળા જેવું હૃદય હોય છે, ને એ હૃદયમાં લાગણી હોય છે. એટલું કરૂણ ભાન આ રાસ સાસરીયાંને કરાવે તેવો છે.

એક વાર આણે આવીને પાછી સાસરીનાં સુખદુઃખમાં સંતાઇ જનારી દીકરી બહુ મુંઝાય ત્યારે શું કરે? બેડું લઇને પનઘટપર પહોંચે. આડોશી પાડોશીને આંગણે ચડવાની તો એને મનાઇ થઇ હોય. ગામમાંથી કોઈ બ્હેનપણી બેસવા આવે તો ચાડીખોર નણંદની ચોકી એક ઘડીયે આઘી ન ખસે. પણ કાંઇ પાણી ભરવા જવાની કોઇ ના પાડે? આઠે પહોર ઘુમટામાં ગુંગળાતી એ બંદિનીનું ઓઢણું નદીકાંઠે તો ઉડીને અંબોડા ઉપર જઇ પડે. એટલું ઉઘાડું માથું કયાં કયાં રખાય? એક પીયરમાં ને બીજું પાણી શેરડે. પાછું જાણે વળવું જ નથી એવી શાંતિથી બાપડી ચોમેરની કુદરતની કલ્લોલ નિરખી રહે; અને આઘે આઘે મીટ માંડતાં એને શું દેખાય?

" એ વાદળથી ઢંકાય, મહિયર મારાં રે,
જ્યાં અંતરને ઉકળાટ વસતાં વ્હાલાં રે

પનઘટ પર મળનારી મુક્તિ બીજે ક્યાંય નથી. વાંચ-નાર ! આર્યનારીના આપઘાત તેં કદી જોયા છે ? અફીણ ઘોળી પીવાના આઠ આના એ ક્યાંથી કાઢે ? અફીણ લાવી યે કોણ આપે અને ગળાફાંસો ખાવા જેટલી એકાંત ક્યાં ? આજસુધી કેટલી દુઃખીઆરીઓએ નદી અને કુવાના ખોળા ગોત્યા હશે ! આજ ઘરના ફળીમાં નળની ચરકલી ઉઘાડીને બાલટી ભરી લેનાર નગર–નારી ! પનઘટનાં સુખ અને પનઘટનાં ખોળાનાં મીઠાં મોત તારા ભાગ્યમાં નથી. પનઘટનું સ્થાન તો આપણા સંસારના ઇતિહાસમાં અપૂર્વ છે, અતિ મર્મવેધક છે. નદીનાં નીર અહોરાત હિન્દુ–નારીનાં વીતકોની જ કથનીઓ ગાતાં ગાતાં વહે જાય છે. વાવ કુવાના પત્થર ઉપર પણ એજ અક્ષરો લખાયા છે.

પરંતુ કવિએ "પનઘટ" નો એ કરુણ–રસ આંહી પૂરેપૂરો નથી ગાયો. માત્ર

" અનતોળ્યા ભાવના ભાર મનથી મટશે રે,
" અણબુઝયા તનના તાપ ઘેરા ઘટશે રે,
" જ્યાં ઉરનાં આપોઆપ ફુલડાં ફુલે રે,
" બે ઘડીની મહિયરમાણ્ય પનઘટ પૂરે રે."

એવો સાર જ આપી દીધો છે. બાકી પનઘટ પરનો હુંફો

આનંદજ ગાયો છે. જેટલી ખુબીથી કવિને 'પનઘટ' સૂઝી ગયો, તેટલી ખુબી એ રાસના કલાવિધાનમાં નથી.

'સીમન્ત' નો રાસ રચાય તે હોંશ તો મારી પોતાની જ હતી. 'કુંવરબાઈનું મામેરૂં' બહુલ્કરૂણ છે. કારણ કે એમાં સત્ય જગતનું Realistic ચિત્ર ખડું થાય છે; પરંતુ આ રાસ તો 'રાસ-તરંગિણી' ના સાંગોપાંગ સૌમ્ય રસને જ જાળવી રહ્યો છે; છતાં 'રાસ તરંગિણી' ના હુલ્લાસનાં અંતરમાં તો કરૂણતા જ દ્રવે છે. 'સીમન્ત' નું સુખમય ગીત ઉંડે ઉંડેથી ઉદાસીના સ્વરો કાઢી રહ્યું છે. સીમંતના પ્રસંગમાં જ એ છલોછલ આનંદની વચ્ચે પણ રડી રહી છે. એ મંગળમાં અમંગળના ઉચાટ છે.

" ધીરે-ધીરે ધારો રે ચરણ સુલોચના રે લોલ;
"મોંઘાં ઉર માણુક ના મચકાય. "

આ પંકતિમાં એજ ઉચાટનો આઘે આઘેથી આવતો ધ્વનિ સંભળાય છે.

સીમન્તિનીનું કેવું સાચું ચિત્ર માત્ર ચાર જ પંક્તિમાં કવિ આલેખે છે !

" મનડે મધુરાં રે સોહે સુખસોણલાં રે લોલ,
" ઝીણી-ઝીણી આળસ ઉપજે અંગ;
" ઘેનમાં ઘેરાતી રે આંખડીઉઘાડજો રે લોલ,
" જોજો સખિ ! આજ તણા ઉછરંગ."

અને અકારી વહુ પણ જે ઘડીએ ' વંશવધારણ વેલ ' બને, તે ઘડીએ એને પણ સાસુજી કેવા શબ્દોથી લાડ લડાવે ?

" ઓરડેથી આવો રે ગુણિયલ ગોરણી રે લોલ,
" આવો મારી વંશાધારણ વેલ. "

રોજ રોજ દિવસમાં દસ દસ ,વખત પોતાની વહુના પીયરને પીટનારી સાસુ આજ સીમંતને દહાડે શું ઉચરે છે ?

" પીયરપનોતાં રે શીયળ સોહામણાં રે લોલ,
" આવો શીળી સાસરિયાની સેર "

એથી યે મૃદુ ભાવ તો આ . પંક્તિમાં નીતરે છેઃ—

" કુળવહુવારૂં રે આવો તમે આજનાં રે લોલ,
" આવો એવાં કાલ્ય તણાં કંઇ માય. "

આડે દહાડે જરા ધીરી ચાલ્ય ચાલનારી વહુવારૂને શા શબ્દો સાંભળવા પડે ? " ખાઓ છો તો થાળી ભરીને અને કામ કરતાં પગ કાંઇ ભાંગી જાય છે ? " આજ એજ સાસુના મ્હોંમાં શું હોય ?

" ધીરે-ધીરે ધારો રે ચરણ સુલોચના રે લોલ. "

કારણ ? સ્વાર્થ.

" મોંઘાં ઉર માણક ના મચકાય ! "

અને પછી તો " નેહની રાખડી " લઇને નણંદ આવે છે, સાથે મોડિયો ને શ્રીફળ લેતી આવે છે. વાંચનારી બ્હેન ! એ બન્ને વસ્તુની વિધિના ગર્ભમાં કેવો સંકેત સમાયો છે તેની ખબર તને આજ સુધી હતી ? આજ તારા બોટાદકર ભાઇએ એનો કેવો મર્મ ઉઘાડયો છે તે જોઃ

" માથડે ધરાવું રે મણિમય મોડિયો રે લોલ,
" ઝીલો એવા જનની ભાવના ભાર.
" શ્રીફળ સલુણી રે ! ખોળે ધરૂં ખાંતથી રે લોલ,
" દેજો એવા અમને ફાલ રસાળ."

સ્ત્રી હૃદયને આટલી બધી સુગમ્ય બની શકે તેવી રીતે આ વાત આજ સુધી કોઇ અન્ય આધુનિક કવિએ મૂકી છે ખરી ?

આ રાસ તો " માતૃગુંજન " અને ' ભાઇબીજ ' ની સાથે સ્થાન લ્યે તેવો રચાઈ ગયો. સ્ત્રીના ભાવો અને ભાષા બન્નેનો આવો મીઠો સુયોગ સાધનાર બોટાદકર જાણે કે સાત સાત સ્ત્રી-જન્મો પૂરા કરીને પહેલવહેલાજ પુરૂષ–અવતારમાં ચાલ્યા આવતા હોય ને !

' સીમન્ત ' પછી શું હોય ? ' વાત્સલ્ય ' !

આખા જગત ઉપરની મમતા સંકેલાઇ જઇને એક જ જીવ ઉપર ઢળી પડે. અને એ ભાવનું જોર બતાવવા માટે કવિએ પણ "રાસ–તરંગિણી" ના વાતાવરણને અનુકૂળ બને તેવો પ્રસંગ ગોત્યો છે. અજવાળી રાતનો રાસ બરાબર જામ્યો છે.

આખી સૃષ્ટિ એ રાસડો સાંભળતી સાંભળતી થંભી છે. સાન ભૂલાયાં છે. એમાં તાલ તૂટયો. એક જણી ભાગી. સહુ ચોંક્યાં. રંગ વીંખાયો. શા માટે ? સાસુએ બોલાવી ? ના ! રમતાં રીસ ચડી ? ના ! ફુદડી ફરતાં ફેર ચડયા ? ના ! ત્યારે ?

" પોઢયા પારણે રે, આવ્યા બાળકુંવર કૈં યાદ "

બસ આટલી ! નાહાની ? વાત્સલ્ય એટલે જ નાહાની.

એક વરસની અંદર કવિએ લોક–હૃદયમાં પેસવાનો માર્ગ ઠીક પહોળો કરી લીધો છે. નારીના હૈયાની ખૂબ નજીકમાં જવાયું છે. " રાસ–તરંગિણી " નાં બિલોરી પાણીમાં ચારે તરંગોનો ખલકો જરા ય ડોળાણ ઉપજાવ્યા વિના નવાં, નિર્મલાં નીરનો ઉમેરો કરે છે.

સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય,
રાણપુર.
અશાઢ શુદ બીજ.

ઝવેરચંદ મેઘાણી.

અનુક્રમણિકા.

અનુક્રમણિકા.

રાસ.

(શંકરાભરણ)

આજ અલબેલડી, વિમળ રસવેલડી,
    સકળ સાહેલડી રાસ ખેલે;
ગગન ગર્જાવતી, પ્રણય પ્રકટાવતી,
    પ્રમદ વર્ષાવતી વિશ્વ રેલે. આજ૦ (ટેક).

અજબ અવરોહ આરોહ સંભ્રમભરી,
    કુસવિવશ ધરણિતલ ચરણ ધરતી;
તાલકૃતલાલિમાલસિતકરતલવતી,
    કુંકુભઉર ભવ્ય આહ્લાદ ભરતી. આજ૦

ગાનરસલીન ભવભાન ભૂલી જતી,
    સહજ ભૂલાવતી શ્રવણસંગે;
નવલ રસનિર્ઝરે જગત ન્હવરાવતી,
    સ્નાતિ શ્રમશીકરથી આપ અંગે. આજ૦

પુણ્ય પ્રણયે ભર્યાં અવનવાં કવન કૈં,
    અંતરે અમિત બલથી ઉછળતાં;
કૈંક કંઠે, કંઇ હૃદયમાં રહી જતાં;
    ભાગ્યભર વદન વસી ભવન ભરતાં. આજ૦

મધુર 'મહિયર' તણાં, મિષ્ટ 'માડી' તણાં,
રસિક 'વાલ્યમ' તણાં સ્મરણ છૂટે;
અંગ રોમાંચ ને કંઠરૂન્ધન કરે,
નયનમાં નીર પળ એક પૂરે. આજ૦

મન્દગતિ મલપતો, સ્વર સુભગ ઝીલતો,
અનિલ ઘર-ઘર જતો ગાન ગાતો;
પ્રણયપીયૂષથી પિંડ પરિપોષતો,
પ્રતિ હૃદય પુણ્ય રસ સહજ પાતો. આજ૦

મલિન શેવાલના સહજ અપસરણથી,
સ્વચ્છ સોહંત સરસીસમાણું;
ચલિતકરભંગ દૃગમીનતરલિત થતું,
મધુર મંડળ મચ્યું ભાવલીનું. આજ૦

દૂરતર બાલરોદનશ્રવણસંભ્રમા,
સકળ સહિયર તણો સંગ છોડી;
ભવ્ય વાત્સલ્ય ભરી અજબ ઉદ્દયનથી,
ચપલગતિ ઘર જતી કોઇ દોડી. આજ૦

હૃદયપીયૂષરસપાનથી પોષતી,
શયિત સુતવદન પર દૃષ્ટિ દેતી;
આવી ઉતાવળી, શીઘ્ર સખીમાં મળી,
સ્વર તુરત મધ્યથી ઝીલી લેતી. આજ૦

પુરૂષપદરવ તણી સ્વલ્પ શંકા થતાં;
      સ્વરહૃદયઅંગસંકોચ કરતી;
એક પળમાંય સ્વર સકળ પલટાવતી;
      ગુંજતી નવલ ઉર ભાવ ભરતી.   આજ૦

શ્રમભરી સુન્દરી કર થકી કર ગ્રહી,
      બેસતી કૈંક વિશ્રામ લેતી,
કૈંક અનુદિતનવલગીતગુંજન વડે,
      અજબ અન્યોન્ય રસદાન દેતી.   આજ૦

સ્મરણવિસ્મરણહિંદોલ પર હિંચતી,
      કોટી અવધાનસંવ્યગ્ર થાતી;
વિશ્વવિષપાનમૃતહૃદયસંજીવની,
      આર્ય કુલદેવીઓ ગીત ગાતી.   આજ૦

(નિર્ઝરિણી.)

રાસતરંગિણી.

પુણ્ય પડઘા તે પ્રેમ તણા પાડશું રે લોલ,
ભોળા મનના અબોલડા મટાડશું રે લોલ.

ભર્યા ભવના અનેક ભેદ ભાંગશું રે લોલ,
કૈંક વીત્યાં વિયોગનાં વીસારશું રે લોલ.

૨

સખિ ! આવો વસંત કેરી વાડીએ રે લોલ,
મધુમંડપ નિકુંજ—કુંજ માંડીએ રે લોલ.

વ્હાલભીની વસન્તને વધાવીએ રે લોલ,
મીઠી કોયલનાં કાનને જગાડીએ રે લોલ.

નવી ક્યારીમાં રોપ નવા રોપીએ રે લોલ.
એને આછાં તે નીરથી ઉછેરીએ રે લોલ.

કૈંક અણખીલી પાંખડી ખીલાવીએ રે લોલ.
વિશ્વપન્થે સુગન્ધ પુષ્પ વેરીએ રે લોલ.

અમરગંગાને આભથી ઉતારીએ રે લોલ,
અમરવેલિની છાંય બધે છાઇએ રે લોલ.

૨

કોયલ બ્હેની.

(શે'રનો સુબો-કયારે-આવશે રે—એ ઢાળ.)

વાગે વધાઇ વસન્તની રે,
ફૂલડે ઉડે એની ફોર રે કોયલ બ્હેની !
એક ' કૂહૂ ' કર આજનું રે—(ટેક)

મ્હોરી લતા કંઇ માંડવે રે,
મીઠો આંબલિયાનો મ્હોર રે કોયલ બ્હેની ! એક૦

વન—વન વેણુ વિહંગનાં રે,
ઘર—ઘર ગાજતાં ગાન રે કોયલ બ્હેની ! એક૦

સૂનાં લાગે સહુ એ સખિ ! રે,
પંચમ વિણ નહિ પ્રાણ રે કોયલ બ્હેની ! એક૦

આજ કળી ઉઘડી રહે રે,
ઉઘડે અબોલણુ ઉર રે કોયલ બ્હેની ! એક૦

અંતર એમ ઉઘાડજે રે,
સંતાડયા છેડજે સૂર રે કોયલ બ્હેની! એક૦

આજ રહે કયમ રૂસણાં રે!
આજ થવાં શાં ઉદાસ રે કોયલ બ્હેની! એક૦

ઉભી સખી આવી આંગણે રે,
પ્રેમનો કરજે પ્રકાશ રે કોયલ બ્હેની! એક૦

કાલ્ય વસન્ત વહી જશે રે,
આભમાં ઉડશે આગ રે કોયલ બ્હેની! એક૦

આવશે મેઘ અષાઢનો રે,
વીજળી પામશે વાજ રે કોયલ બ્હેની! એક૦

દાદુરનાદ ડરાવશે રે,
ઝિલ્લી તણા ઝણકાર રે કોયલ! બ્હેની! એક૦

માન ત્યારે મન રાખજે રે,
અવર તણે અધિકાર રે કોયલ બ્હેની! એક૦

આજ રાણી તું તો રાગની રે,
સૌરભનો શણગાર રે કોયલ બ્હેની! એક૦

વેદઋચા તું વસન્તની રે,
ધીમી સુધા કેરી ધાર રે કોયલ બ્હેની!
એક 'કૂહૂ' કર આજનું રે.

જનની.

(મહીડાનાં દાણ અમે નહિ દઇ રે લોલ—એ ઢાળ.)

મીઠાં મધુ ને મીઠા મેહુલા રે લોલ,
એથી મીઠી તે મોરી માત રે.
જનનીની જોડ સખિ ! નહિ જડે રે—લોલ–(ટેક.)

પ્રભુના એ પ્રેમ તણી પુત્તલિ રે લોલ,
જગથી જુદેરી એની જાત રે. જનનીની૦

અમીની ભરેલ એની આંખડી રે લોલ,
વ્હાલનાં ભરેલાં એનાં વેણ રે. જનનીની૦

હાથ ગુંથેલ એના હીરના રે લોલ,
હૈયું હેમંત કેરી હેલ રે. જનનીની૦

દેવોને દૂધ એનાં દોહ્યલાં રે લોલ,
શશીએ સિંચેલ એની સોડય રે. જનનીની૦

અંતર એમ ઉઘાડજે રે,
સંતાડયા છેડજે સૂર રે કોયલ વ્હેની ! એક૦

આજ રહે કયમ રૂસણાં રે !
આજ થવાં શાં ઉદાસ રે કોયલ વ્હેની ! એક૦

ઉભી સખી આવી આંગણે રે,
પ્રેમનો કરજે પ્રકાશ રે કોયલ વ્હેની ! એક૦

કાલ્ય વસન્ત વહી જશે રે,
આભમાં ઉડશે આગ રે કોયલ વ્હેની ! એક૦

આવશે મેઘ અષાઢનો રે,
વીજળી પામશે વાજ રે કોયલ વ્હેની ! એક૦

દાદુરનાદ ડરાવશે રે,
ઝિલ્લી તણા ઝણકાર રે કોયલ વ્હેની ! એક૦

માન ત્યારે મન રાખજે રે,
અવર તણે અધિકાર રે કોયલ વ્હેની ! એક૦

આજ રાણી તું તો રાગની રે,
સૌરભનો શણગાર રે કોયલ વ્હેની ! એક૦

વેદઋચા તું વસન્તની રે,
ધીમી સુધા કેરી ધાર રે કોયલ વ્હેની !
એક 'કૂહૂ' કર આજનું રે.

જનની.

(મહીડાનાં દાણ અમે નહિ દઇ રે લોલ—એ ઢાળ.)

મીઠાં મધુ ને મીઠા મેહુલા રે લોલ,
એથી મીઠી તે મોરી માત રે.
જનનીની જોડ સખિ ! નહિ જડે રે—લોલ—(ટેક.)

પ્રભુના એ પ્રેમ તણી પુત્તલિ રે લોલ,
જગથી જુદેરી એની જાત રે. જનનીની૦

અમીની ભરેલ એની આંખડી રે લોલ,
વ્હાલનાં ભરેલાં એનાં વેણ રે. જનનીની૦

હાથ ગુંથેલ એના હીરના રે લોલ,
હૈયું હેમંત કેરી હેલ રે. જનનીની૦

દેવોને દૂધ એનાં દોહ્યલાં રે લોલ,
શશીએ સિંચેલ એની સોડ્ય રે. જનનીની૦

જગનો આધાર એની આંગળી રે લોલ,
કાળજામાં કૈંક ભર્યા કોડ રે. જનનીની૦

ચિત્તડું ચડેલ એનું ચાકડે રે લોલ,
પળના બાંધેલ એના પ્રાણ રે. જનનીની૦

મૂંગી આશીષ ઉરે મલકતી રે લોલ,
લેતાં ખૂટે ન એની લ્હાણ રે. જનનીની૦

ધરણી માતા યે હશે ધ્રૂજતી રે લોલ,
અચળા અચુક એક માય રે. જનનીની૦

ગંગાનાં નીર તો વધે-ઘટે રે લોલ,
સરખો એ પ્રેમનો પ્રવાહ રે. જનનીની૦

વરસે ઘડીક વ્યોમવાદળી રે લોલ,
માડીનો મેઘ બારે માસ રે. જનનીની૦

ચળતી ચંદાની દીસે ચાંદની રે લોલ,
એનો નહિ આથમે ઉજાસ રે.
જનનીની જોડ સખિ ! નહિ જડે રે લોલ.

ભાભી.

(મહીડાનાં દાણ અમે નહિ દઇ રે લોલ—એ ઢાળ.)

ટહુકે વસન્તકુંજ કોકિલા રે લોલ,
ઘરમાં ભાભીનાં એવાં ગીત રે.
ભાભીના ભાવ મને ભિંજવે રે લોલ. (ટેક.)

વીરા મારાની મધુર મોરલી રે લોલ,
નવલા એ રાગ વહે નિત્ય રે. ભાભીના૦

છોડી પીયરની એણે પાલખી રે લોલ,
મૂકી માયાભરી માત રે. ભાભીના૦

વ્હાલાંનો સંગ કર્યો વેગળો રે લોલ,
મારા એ બન્ધવાને માટ રે. ભાભીના૦

સહિયરનો સાંથ ત્યજ્યો સામટો રે લોલ,
દાદાનો દૂર કર્યો દેશ રે. ભાભીના૦

આંતના ભરેલ ત્યજ્યાં ખેલણાં રે લોલ,
છોડયો બાળાપણ વેશ રે. ભાભીના૦

સાધી શકે ન અમરસુન્દરી રે લોલ,
એવો અમોલ એનો ત્યાગ રે. ભાભીના૦

શાં શાં તે મૂલ એના આંકિયે રે, લોલ,
શાં શાં સમર્પિંયે સોહાગ રે. ભાભીના૦

એને માડીનો સોહે મોડિયો રે લોલ,
રૂડાં દાદાજીનાં રાજ રે. ભાભીના૦

વ્હાલ અખંડ મારા વીરનું રે લોલ,
લાખ ટકાની કુળલાજ રે. ભાભીના૦

એને મંદિર, એને માળિયાં રે લોલ,
સોળે સજાવું શણગાર રે. ભાભીના૦

એને તે કોષ તણી કુંચીઓ રે લોલ,
હીરા ને મોતીઓ હજાર રે. ભાભીના૦

એ તો અમારી અન્નપૂરણા રે લોલ,
વીરાના વંશ કેરી વેલ્ય રે. ભાભીના૦

હસતી ઉષા એ અમ આભની રે લોલ,
રઢિયાળી રંગડાની રેલ રે. ભાભીના૦

માડીજાયો તે મધુર મોરલો રે લોલ,
ભાભી ઢળકતી શી ઢેલ રે. ભાભીના૦

વીરો મ્હેરામણ મીઠડો રે લોલ,
શીળી સરિતની એ સેર રે. ભાભીના૦

અળકો સદાય એનો ચાંદલો રે લોલ,
જીવો એ જુગ-જુગ જોડ રે. ભાભીના૦

હૈયાં એ હેતભર્યાં હિંચજો રે લોલ,
પૂરો પ્રભુજી એના કોડ રે. ભાભીના૦

રાજવણ.

(અંજનીના જાયા હનુમાન રે ! સમરૂ બજરંગી—એ ઢાળ.).

સખિ ! ધીરે-ધીરે પગ ધાર રે, રાજવણ રંગભીની !
ઘડી ઘેરાતી આંખડી ઉઘાડ રે, રાજવણ રંગભીની !
નવા જગની આ વાટડી નિહાળ રે, રાજવણ રંગભીની !
હસે હૈયાનાં હેત જો ! હજાર રે, રાજવણ રંગભીની !

મધુર-મધુર સુખ મરકતો, ઉભો ઉર આધાર;
કરમાં કર દઈ કોડથી
એની શીળી શી છાંયડીમાં ચાલ રે, રાજવણ રંગભીની !
સખિ ! ધીરે-ધીરે પગ ધાર રે, રાજવણ રંગભીની !
ઘડી ઘેરાતી આંખડી ઉઘાડ રે, રાજવણ રંગભીની !
નવા જગની આ વાટડી નિહાળ રે, રાજવણ રંગભીની !
હસે હૈયાનાં હેત જો ! હજાર રે, રાજવણ રંગભીની !

પ્રિય જન પ્રેમભર્યા કરે સુખશીળો સત્કાર;
આતુર ઉર ઉછળી રહે

તને ઉંચો દેવા અધિકાર રે, રાજવણુ રંગભીની !

સખિ ! ધીરે–ધીરે પગ ધાર રે, રાજવણુ રંગભીની !

ઘડી ઘેરાતી આંખડી ઉઘાડ રે, રાજવણુ રંગભીની !

નવા જગની આ વાટડી નિહાળ રે, રાજવણુ રંગભીની !

હસે હૈયાનાં જો ! હજાર રે, રાજવણુ રંગભીની !

કોમળ કૈં કુસુમો ખરે, વિધિનું વરસે વ્હાલ;
અમીઝરણાં જગનાં ઝરે

એનો અંતરમાં ઝીલજે ઉછાળ રે, રાજવણુ રંગભીની !

સખિ ! ધીરે–ધીરે પગ ધાર રે, રાજવંણુ રંગભીની !

ઘડી ઘેરાતી આંખડી ઉઘાડ રે, રાજવણુ રંગભીની !

નવા જગની આ વાટડી નિહાળ રે, રાજવણુ રંગભીની !

હસે હૈયાનાં હેત જો ! હજાર રે, રાજવણુ રંગભીની !

પુણ્યભર્યાં પરિયાણુ એ, સુરપુરનો સંચાર;
પ્રભુનો પન્થ પવિત્ર એ,
એનો ઉંચો આદેશ એ ઉદ્દાર રે, રાજવણુ રંગભીની !
સખિ ! ધીરે ધીરે પગ ધાર રે, રાજવણુ રંગભીની !
ઘડી ઘેરાતી આંખડી ઉઘાડ રે, રાજવણુ રંગભીની !
નવા જગની આ વાટડી નિહાળ રે, રાજવણુ રંગભીની !
હસે હૈયાનાં હેત જો ! હજાર રે, રાજવણુ રંગભીની !

માતૃગુંજન.

(લક્ષ્મણ ! લક્ષ્મણ ! બન્ધવા રે ! વેરી કોણે રે લખિયા.
—એ ઢાળ)

આછાં નીરે ઉછળી રહી રે પેલી વાહિની વાધે,
આંસુભરી અલબેલડી રે આજ સાસરી સાધે;
વ્હાલાં અનેક વળામણે રે એક અંતર ફાટે,
જેઠ તપી રહ્યો જગંતમાં રે એને શ્રાવણ આંખે.

આજ મરી જતી માવડી રે એને કાળજે કાણું,
દૂધ ભર્યું હજી દાંતમાં રે એને આપવાં આણાં;
ઢોલીડા ! ઢોલ ઢબુકતો ઘડી રોકજે તારો,
ઘાવ ઉંડા ઘટમાં પડે રે નથી વેઠવા વારો.

ઘમ-ઘમ ગાજતી ગોંદરે રે આવી વેલડી ઉભી,
રોકી શકે નહિ રાંકડી રે જતી મહિયરમોંઘી;
ધોરી ! ધીરે તમે ચાલજો રે મારૂં ફૂલ ન ફરકે,
ઉડી જશે પળ એકમાં રે એનું કાળજું થડકે.

-સાસરવાટ શિલા ભરી રે એને છેક અજાણી,
ક્યાંય શીળી નથી છાંયડી રે નથી પન્થમાં પાણી;
લાજભરી મારી લાડકી રે એને મોઢડે તાળાં,
કોણ પળે પળ પૂછશે રે દુઃખી જોઇ દયાળાં.

આજ તપે કયમ આવડો રે કે'ને સૂરજ શાણા ?
ખાલી ઉરે ખમશે નહિ રે તીણા ન્હોર એ તારા;
આગ ભલે મુજ અંતરે રે વરસાવજે વીરા !
જાઇનો પન્થ તો જાળવી રે રથ ખેડજે રૂડા.

ઉડતી વાટે વસુમતી ! રે તારી રોકજે રેણુ,
કમળકળી થકી કોમળું રે બ્હેની ! અંગ છે એનું;
ઉંચા નીચા તારા અંગને રે સખિ ! દેજે શમાવી,
જાત કઠણુ એને જોઇને રે ઘડી કરજે સુંવાળી.

વન-વન વીંઝતા વાયરા રે એને સાચવી વાજો,
વીર સમાન વળાવિયા રે ! વાટે ઠાવકા થાજો;
ઘામ વળે એને ઘુમટે રે ઝીણા વીંઝણા દેજો,
પાલવડાને પલાળતાં રે લુછી આંસુડાં લેજો,

વ્હાલભરી વનદેવીઓ રે ! ઉંડા આદર દેજો,
જતન કરી એના જીવનું રે મીઠાં મીઠડાં લેજો;
ઝુકી રહ્યાં પથ ઝાડવાં રે દેજો સોરમ છાયા,
એક ઘડી એને કારણે રે મન રાખજો માયા.

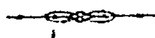
વાટનાં વીર વિહંગડાં રે ! એની સોબતે રે'જો,
ગીત નવાં-નવાં ગાઈને રે ઉંડી ધીરજ દેજો;
હૈયાસૂની હબકી જતી રે એને રાખજો રાજી,
મેં તો ત્યજી હવે હાથથી રે હતી જાળવી ઝાઝી.

દીકરી વ્યોમની વાદળી રે દેવલોકની દેવી;
જોઈ-ન જોઈ વહી જતી રે વનપંખણી જેવી;
આજ માડી તણે આંગણે રે રૂડા રાસડા લેતી,
કાલ્ય અગોચર ભોમમાં રે ડગ ધ્રૂજતાં દેતી.

સાયર સાગ્યલ સાસરૂં રે એનાં નીર તો ઉંડાં,
દોડી–દોડી કરે ડોકિયાં રે મહિં જળચર ભુંડાં;
મીઠા તળાવની માછલી રે પાણી એ કયમ પીશે ?
ઘેરાં એના ઘુઘવાટથી રે મારી બાળકી બ્હીશે.

જાય અહો ! વહી વેલડી રે બ્હીલી માત વિમાસે,
સૂનું થયું જગ સામટું રે ભૂમિ ડોલતી ભાસે;
ઉનો અનિલ આ એકલો રે વહે ધ્રુશકાં ધીરે,
હાય ! હણાયલી માતને રે ચડી અંતર ચીરે.

સુન્દરી શીળે ભરી રે.

[સ્નેહધામ સૂનાં સૂનાં રે—એ ઢાળ.]

શીળાં સરોવર ઝીલવાં,
સખિ ! શીળો મનોહર મેઘ રે.
સુન્દરી શીળે ભરી રે. [ટેક]

શીળા શશીમુખ શેરડા,
એવાં શીળાં તારલિયાનાં તેજ રે. સુન્દરી.

શીળી ઉષા અલબેલડી,
સખિ ! શીળી સોહાગણ સાંજ રે. સુન્દરી.

શીળાં પ્રભુજીનાં પેખણાં,
સખિ ! શીળા તે શારદ રાસ રે. સુન્દરી.

શીળી દાદાજીની ડેલિયે,
　　એવી શીળી મીઠે મન માય રે.

શીળાં વીરાજીનાં વેણલાં,
　　એવા શીળા ભાભી કેરા ભાવ રે.　　સુન્દરી.

શીળુ પીયર, શીળી સાસરી,
　　કાંઇ શીળો સમોવડ સાથ રે.　　સુન્દરી.

શીળાં સાસુ, સસરા સદા,
　　સખિ ! શીળી વાલ્યમની વાત રે.　　સુન્દરી.

શીળી નણુંદ ઉર નાગરી,
　　કાંઇ શીળો તે દૂધમલ દે'ર રે.　　સુન્દરી.

શીળી સાહેલી સંગની,
　　એવી શીળી સંસારની સેર રે.　　સુન્દરી.

શીળી ગોરાંદેની ગોઠડી,
　　એનો શીળો કોડાયલ કન્થ રે.　　સુન્દરી.

શીળી પ્રીતમની પ્રીતડી,
　　એવા શીળા પ્રભુજીના પન્થ રે.　　સુન્દરી.

શીળી વામા વિનંયે ભરી,

એની શીળી લાખેણી લાજ રે. સુન્દરી.

શીળી શીયળ કેરી છાંયડી,

સખિ ! શીળાં રમણનાં રાજ રે.

સુન્દરી શીળે ભરી રે.

સન્દેશ.

(સ્નેહધામ સુનાં સૂનાં રે—એ ઢાળ.)

ઉંચાં આકાશનાં આંગણું,
સખિ ! નીચા તે મેઘલ મ્હેલ રે.
આંખડી આંસુભરી રે. [ટેક]
ઉંચે ચન્દ્રા ચળકી રહી,
કાંઇ નીચાં ઢળે એનાં નેણુ રે. આંખડી૦

ઉંચે ઉરે હું એકલી,
વહે નીચાં નેણુનાં નીર રે. આંખડી૦
ભિંજે હૈયાનો હીરલો,
મારાં ભિંજાય નવરંગ ચીર રે. આંખડી૦

ચન્દા ! ચટકતી ચાલતાં,
જરી સુણજે વિજોગની વાત રે. આંખડી૦

એક સન્દેશડો આપજે,
મારી ઝૂરી મરે જ્યાં માત રે. આંખડી૦

“ શાં શાં એંધાણે ઓળખું ?
“ કંઇ ઝૂરી મરે છે માય રે ! ” આંખડી૦

રોતાં આંખડલી રાતડી,
એનું હૈયું હિંચોળા ખાય રે. આંખડી૦

ઘૂમી રહે ઘર ઘેલડી,
એને કામ સૂઝે નહિ કાંય રે. આંખડી૦

કાગ ઉડાડતી આંગણે,
એ તો દોડી-દોડી ડોકાય રે. આંખડી૦

ગાય વળાવતી ગોંદરે,
એની એક દિશામાં આંખ રે. આંખડી૦

પન્થી-પન્થીને પૂછતી,
એનો એકલડો અભિલાખ રે. આંખડી૦

એ રે એંધાણે ઓળખી,

સખિ ! કહેજે કુશળનાં કે'ણ રે. આંખડી૦

આજ નાંખ્યું મેં એટલું,

તને વ્હાલી ગણીને વેણ રે.

આંખડી આંસુભરી રે.

આણાં.

(હો રંગરસિયા ! ક્યાં રમી આવ્યા રાસ જો—એ ઢાળ.)

આવી—આવી વગડા નિંધી વેલ્ય જો,
ઘુઘરીએ ઘમઘમતા આવ્યા ઘોડલા;
આજ ફળી! અંતરની એકલ આશ જો,
મીઠડલી માવડીએ આણાં મોકલ્યાં.

મેં જાણ્યું જે ભૂલી મુજને માત જો,
બાપુને અંતરથી છૂટી એટલી;
ભાભલડીના ઉરનો ભાળી ભાવ જો,
બંન્ધવડે વીસારી એની બ્હેનડી.

શેરડીએ વીરાનો શીળો સાદ જો;
શીળા એને ઉર શોભે સન્દેશડા;
મીઠાં-મીઠાં મહિયર કેરાં માન જો,
મહિયરના મારગડા મનને મીઠડા.

સાસુજી ! આપોને અમને શીખ જો,
ભાવભર્યાં એ ભાંડરડાંને ભેટવા;
જોશું-જોશું વ્હાલેરી વનવાટ જો,
જોશું રે ! મહિયરનાં જૂનાં ઝાડવાં.

જોશું-જોશું દાદાનો દરબાર જો,
કાળજડે રમતા એ ગઢના કાંગરા;
વીરાજીના રઢિયાળા રણવાસ જો,
ખેલણમાં ખુંદેલાં એનાં આંગણાં.

મીઠો વરસે સાવડલીનો મેહ જો,
ન્હાશું એના ઝરમર ઝરતા નીરમાં;
ત્યજશું ઉંડો અંતરનો પરિતાપ જો,
શીતળતાની ભરશું હેલ શરીરમાં.

સામો મળશે સાહેલીનો સાથ જો,
    આંખડલીનાં આંસુ આદર આપતાં;
વાતડલીનો વધતો વેગ વિશાળ જો,
    મીઠા કૈંક મનોરથ મનમાં મ્હાલતા.

વસમી લાગે ભવની લાંબી વાટ જો,
    મહિયરને મારગડે શીળી છાંયડી;
પળ–પળ પીવાં કૈંક જગતનાં ઝેર જો,
    માડીના કરમાં ય સજીવન સોગઠી.

સાસરી.

(ઉગમણી ધરતીના કોરા કાગળ આવ્યા રે—એ ઢાળ.)

ઉંચી આંબલિયાની ડાળીઓ ડોલે રે,
માંહિ બેઠી બાળી કોયલ બોલે રે,
આવ્યાં સખિ એવાં સાસરી સેવી રે,
કહોને સોહાગણ ! સાસરી કેવી રે ?

નવલા જગત કેરી શી શી નવાઈ રે ?
કહોને એની કળ-કુંચીઓ કાંઇ રે;
કેવાં સાસુ, કેવાં નણુદ-જેઠાણી રે ?
કેવી પાડોશણ ને પિતરાણી રે ?

લોક નવા, નવી ધરતી અજાણી રે.
ક્યમ કરી બ્હેનડી ! પ્રીત બંધાણી રે ?
ત્યાં નહિ દાદા ને ત્યાં નહિ માડી રે,
ત્યાં નહિ સહિયર કોઇ સમાણી રે.

ત્યાં નહિ બીનલાં ભાઇ-ભોજાઇ રે;
નાની-મોટી નહિ માડીની જાઇ રે;
કોણ આંખડલીનાં આંસુડાં લ્હોતું રે ?
કોણ લળી-લળી મોઢડાં જોતું રે ?

વીતક વાતડી ક્યાં જઈ કરતાં રે ?
દાઝયા દીલે સખિ ! ક્યાં જઇ ઠરતાં રે ?
શે મિષે વીસર્યાં સહિયર મીઠાં રે ?
દીઠલાં કેમ કર્યાં અણદીઠાં રે ?

* * * *

દાદાએ દીધી ને માડીએ માની રે !
એ સુખસોહ્યલી સાસરી શાણી રે !
માડી સમાં ત્યાં તો સાસુ સલૂણાં રે,
આપે-આપે તોય થાય ન ઊણાં રે.

વાગી એ વ્હાલ કેરી વાંસળી રૂપાળી રાત,
અંતરનાં ગાન રહ્યાં ઉછળી રૂપાળી રાત.

લીધા-દીધા તે કોલ કાળજે રૂપાળી રાત,
પ્રભુએ કહ્યું 'સદૈવ પાળજે' રૂપાળી રાત.

આંખથી લગીર આંખ મેળવી રૂપાળી રાત,
પાંખથી લગીર પાંખ ભેરવી રૂપાળી રાત.

સૂરજ શશીને કર્યાં સાખિયા રૂપાળી રાત,
ભાવિના ભેદ કૈંક ભાખિયા રૂપાળી રાત.

ગંગા ને સિન્ધુ કેરી સંગતિ રૂપાળી રાત,
એવા અભેદ રચ્યા આજથી રૂપાળી રાત.

પલટી એ પ્રેમ તણી પુંજીઓ રૂપાળી રાત.
પલટાવી કાળજાની કુંચીઓ રૂપાળી રાત.

આશાનાં દ્વાર નવલ ઉઘડયાં રૂપાળી રાત,
પળમાં પ્રકાશ પડયા પ્રેમના રૂપાળી રાત.

શીળી સંસાર તણી શેરીએ રૂપાળી રાત,
કીધો પ્રવેશ ચડી ઓરીએ રૂપાળી રાત.

પગલે-પગલે પ્રીત પાથરી રૂપાળી રાત,
સુમને વધાવી શીળી સાસરી રૂપાળી રાત.

મોંઘી આશીષ પિતામાતની રૂપાળી રાત,
ઝીલી અબોલ સગી સાચની રૂપાળી રાત.

રસની એ રેલ સદા સાંભરે રૂપાળી રાત,
રહેજો અખંડ મારે આંગણે રૂપાળી રાત.

હિંડોળ.

(સોના ઇંઢોણી રૂપા બેડલું રે,

પાણીડાં ગઇ'તી તળાવ. મારા વાલ્યમા !—એ ઢાળ.)

ઉંચી આંબા કેરી ડાળીએ રે,

હીરની દોરીએ હિંડોળ; મારી બ્હેનડી !

ઝુલું–ઝુલું હું તો એકલી રે,

ઉરમાં ઉમંગ અમોલ. મારી બ્હેનડી !

સરખી સાહેલી ઝુલાવતી રે,

શીળી ઝુકે શિર છાંય; મારી બ્હેનડી !

ઝીણું–ઝીણું વહે ઝુલણું રે,

નિંદર નેણે ભરાય. મારી બ્હેનડી !

આવ્યો જોગી એક બાલુડો રે,
    વાંસલડી રૂડી વાય; મારી બ્હેનડી !
હળવે નાંખ્યો એક હિંચકો રે,
    આભલડે અડી જાય. મારી બ્હેનડી !

જોયું મેં તો જગ ઝુલતું રે,
    વાદળીના રણવાસ; મારી બ્હેનડી !
જોઇ અમરની અટારીઓ રે,
    વ્યોમનદીના વિલાસ. મારી બ્હેનડી !

જોઇ સૂરજ કેરી શેરીઓ રે,
    ચાંદલિયા કેરા ચોક; મારી બ્હેનડી !
સામી રમે સુરસુન્દરી રે,
    ગાય ચડી–ચડી ગોખ. મારી બ્હેનડી !

ઉભો જોગી એ તો આભમાં રે,
    આંખડીએ શા ઉજાસ; મારી બ્હેનડી !
ઝીલી લીધાં મુજ ઝુલણાં રે,
    હેતભર્યું કરી હાસ. મારી બ્હેનડી !

એ પળની અમ પ્રીતડી રે,

એ દિનના ઉછરંગ; મારી બ્હેનડી !

ઝુલું-ઝુલું હું તો જોડલે રે,

નિત્ય વધે નવરંગ. મારી બ્હેનડી !

દામ્પત્ય.

(માગ માગ પાવાના રાજન કે તુંઠમાન હું થઇ રે લોલ-એ ઢાળ).

ઉભી આંબલિયાને ઉર અડી અલબેલડી રે લોલ,
વ્હાલી વાલ્હયમ સંગે વાત કરે વનવેલડી રે લોલ;
ચાંપે દુઃખનો દાઝયો દેહ પનોતાં પાનથી રે લોલ,
હરવા અન્તરનો પરિતાપ રહે રસ રેડતી રે લોલ.

એની ખીલી શી ઉછરંગભરી ફૂલપાંખડી રે લોલ !
નિરખે ન્હાવલિયાનો નેહ ઉઘાડી આંખડી રે લોલ;
લેતાં અનિલ તણી કૈં લ્હેર દીસે ફરકી રહી રે લોલ,
સુખના સોણુલિયાને સ્વાદ હશે હરખી રહી રે લોલ.

એના અંતરનો અનુરાગ સુહાગણ સાધતી રે લોલ,
પળ-પળ પ્રીતિ કેરે પન્થ વિચરતાં વાધતી રે લોલ.
ઉંડો અન્તરનો આમોદ અમૂલખ આપતી રે લોલ,
લેવા જીવનની રસલ્હાણ સજી રહી સંગતિ રે લોલ.

એનો ભાવભર્યો ભરથાર રહ્યો શો રાચતો રે લોલ!
હસતું હૈયાનું કૈં હેત નિહાળી નાચતો રે લોલ;
ડોલે રસરીઝ્યો શો દેહ કે ડોલે ડાળીઓ રે લોલ!
સામો સૌરભનો સત્કાર વહે વરણાગિયો રે લોલ.

કરતો કરથી શીતળ છાંય તપેલો તાપથી રે લોલ;
ઢાળે વિંજણલે શો વાય અજબ ઉરભાવથી રે લોલ,
અગણિત અંબરના આઘાત શિરે સાંખી રહે રે લોલ;
આપી રમણીને રસરંગ રસીલો રીઝવે રે લોલ.

ઉંચા અંતરનાં અણમોલ દીસો છો દંપતી રે લોલ!
રહેજો જગમાં જીવનજોડ તમારી જીવતી રે લોલ;
વધજો તમ જેવું કૈં વ્હાલ અમારે અંતરે રે લોલ,
શીળા સૌરભનો સંચાર થજો અમ આંગણે રે લોલ.

શણગાર.

(સામા ઓરડિયામાં નાગજી પોઢ્યા

નાગણી ઢોળે વાય. મારા વ્હાલા !—એ ઢાળ).

આજ સખિ ! મારે દિવસ દીવાળી,

શા શા સજું શણગાર; રંગભીની ?

સોના આભુષણ શોભતા પ્હેરી,

સંચરશું સંસાર. રંગભીની !

સોના આભૂષણ શું કરૂં સજની ?

આંખાં પડી—પડી જાય; રંગભીની !

હીરા મોતી કેરા હાર હું પ્હેરૂં,

આંખડલી અંજાય. રંગભીની !

એના અંતરનો અનુરાગ સુહાગણ સાધતી રે લોલ,
પળ–પળ પ્રીતિ કેરે પન્થ વિચરતાં વાધતી રે લોલ.
ઉંડો અન્તરનો આમોદ અમૂલખ આપતી રે લોલ,
લેવા જીવનની રસલ્હાણ સજી રહી સંગતિ રે લોલ.

એનો ભાવભર્યો ભરથાર રહ્યો શો રાચતો રે લોલ!
હસતું હૈયાનું કૈં હેત નિહાળી નાચતો રે લોલ;
ડોલે રસરીઝયો શો દેહ કે ડોલે ડાળીઓ રે લોલ!
સામો સૌરભનો સત્કાર વહે વરણાગિયો રે લોલ.

કરતો કરથી શીતળ છાંય તપેલો તાપથી રે લોલ;
ઢાળે વિંજણલે શો વાય અજબ ઉરભાવથી રે લોલ,
અગણિત અંબરના આઘાત શિરે સાંખી રહે રે લોલ;
આપી રમણીને રસરંગ રસીલો રીઝવે રે લોલ.

ઉંચા અંતરનાં અણમોલ દીસો છો દંપતી રે લોલ!
રહેજો જગમાં જીવનજોડ તમારી જીવતી રે લોલ;
વધજો તમ જેવું કૈં વ્હાલ અમારે અંતરે રે લોલ,
શીળા સૌરભનો સંચાર થજો અમ આંગણે રે લોલ.

શણગાર.

(સામા ઓરડિયામાં નાગજી પોઢ્યા
નાગણી ઢોળે વાય. મારા વ્હાલા !—એ ઢાળ).

આજ સખિ ! મારે દિવસ દીવાળી,
શા શા સજું શણગાર; રંગભીની ?
સોના આભુષણ શોભતા પ્હેરી,
સંચરશું સંસાર. રંગભીની !

સોના આભૂષણ શું કરૂં સજની ?
ઝાંખાં પડી—પડી જાય; રંગભીની !
હીરા મોતી કેરા હાર હું પ્હેરૂં,
આંખડલી અંજાય. રંગભીની !

હીરા મોતીને હું શું કરૂં સજની ?
    ન મળે સુગન્ધનું નામ; રંગભીની !
સારી લાગે મને ફૂલની માળા,
    ઉરને આપે આરામ. રંગભીની !

ફૂલમાળાને હું શું કરૂં સજની ?
    કાલ્ય પડચે કરમાય; રંગભીની !
મોંઘી વ્હાલાજીનાં વેણુની માળા,
    મ્હેકી રહે મનમાંય. રંગભીની !

ઉરસાગર કેરાં મોતીડાં ઝીલી,
    રચશું મનોહર માળ; રંગભીની !
હિંચી-હિંચીને હિંચોળશે હૈયું,
    નિત્ય વધારશે વ્હાલ. રંગભીની !

પનઘટ.

(સખિ ! પડવાની પણ પ્રીત ગતમત્ય ભૂલી રે
—એ ઢાળ.)

સખિ ! પનઘટનાં પરિયાણ મુજને મીઠાં રે,
એવા સહિયર કેરા સંગ હોહ્યલ દીઠા રે;
જ્યાં નિત્ય નવેલે નીર સરિતા શોભે રે,
પ્રીતમને પળતી પન્થ પળ નહિ થોભે રે.

શી અંતરને ઉછરંગ લ્હેરો લેતી રે,
જીવનને જોવા કાજ વ્યાકુળ વ્હેતી રે;
અણજાણ્યો કૈં આનંદ મનડે માણે રે,
એના ઉંડેરા અભિલાખ જન શું જાણે રે !

તરૂઓ શાં એને તીર નિરખી નાચે રે!
જોઇ ભાવભરીનો ભાવ હૃદયે રાચે રે;
ફૂલડાંની મીઠી ફોર ઉરથી આપે રે,
છાંયડલી દઇ સંતાપ કૈં—કૈં કાપે રે.

ડોલન્તી આંબાડાળ કોયલ ટહુકે રે,
મીઠો એનો મદશોર ઉરને અડકે રે;
એ રસઘેલીનાં ગાન ઝીલી ઝરતાં રે,
વનપંખી મન મસ્તાન્ કિલકિલ કરતાં રે.

ધણ ચરવા સામી ધાર ધસતું ધીરે રે,
ગોવાળો વાંસળી વાય સુર ગંભીરે રે;
કોઈ પાછા ધરતી પાય વચ્છવિજોગે રે,
એકલડી શી અકળાય સુરભિ શોકે રે.

એ વ્હાલેરી વનવાટ ચિતડે ચોંટી રે,
આંસુડે ભીની આંખ ઝંખે જોતી રે;
ઓ વાદળથી ઢંકાય મહિયર મારાં રે,
જ્યાં અંતરને ઉકળાટ વસતાં વ્હાલાં રે.

માડીના મીઠા બોલ વાયુ વહેતો રે,
કૈં ભાવભર્યા ભણકાર દીલને દેતો રે;
કોક વાટ જતાને વાત કદીએ કહેશું રે,
સોંપીને ઉર સન્દેશ રીઝી રહેશું રે.

સાહેલી ભરીને હેલ્ય મારગ મળશે રે,
આંખડીઓ થાતાં એક હૈયાં હસશે રે;
ઘટડાની ઉંડી ગોઠ કૈં—કૈં કરશું રે,
અમૃતના ઝીલી ઓઘ અંતર ઠરશું રે.

અણતોળ્યા ભવના ભાર મનથી મટશે રે,
અણબુઝયા તનના તાપ ઘેરા ઘટશે રે;
જ્યાં ઉરનાં આપોઆપ ફૂલડાં ફૂલે રે,
એ ઘડીની મહિયરમાણ્ય પનઘટ પૂરે રે.

જળઝીલણી.

(નાગર ! ઉભા રહો રંગરસિયા—એ ઢાળ.)

આજ આનન્દજળઝીલણી રે,
સહિયર ! આવો એ જળ ઝીલવા. (ટેક.)
ઉછળે અનંત રસરેલ રે; સહિયર ! આવો૦
સાજે સોહાગ સરિતસુન્દરી રે, સહિયર ! આવો૦
ઉરમાં ન એક અલબેલ રે. સહિયર ! આવો૦

ચન્દાને ચોક ચડી ચાંદની રે, સહિયર ! આવો૦
આશાભરી ઉભરાય રે; સહિયર ! આવો૦
શીળી શી શારદ રાતડી રે, સહિયર ! આવો૦
મીટે-મીટે મલકાય રે. સહિયર ! આવો૦

પ્રીતિને પૂર જગતઝીલણી રે, સહિયર ! આવો૦
સેરે-સેરે નવાં નીર રે; સહિયર ! આવો૦
હૈયે તરંગ રૂડા હિંચતા રે, સહિયર ! આવો૦
તેજે ભર્યાં એનાં તીર રે. સહિયર ! આવો૦

વાત્સલ્યમનાં વ્હાલ વહે વેગથી રે, સહિયર ! આવો૦
ભરતી શી ભાવની ભરાય રે ! સહિયર ! આવો૦
અમૃતના ઓઘભરી આંખડી રે, સહિયર ! આવો૦
મુખડે મીઠાશ નહિ માય રે. સહિયર ! આવો૦

એવો પ્રભુજીના પ્રેમનો રે, સહિયર ! આવો૦
સાગર શો છલકાય રે ! સહિયર ! આવો૦
ઉરની રચાવી રૂડી અંજલિ રે, સહિયર ! આવો૦
ઝીલો ઝરણુ વહ્યાં જાય રે.
સહિયર ! આવો એ જળ ઝીલવા.

દેવર.

(કોઈ વારોને નન્દના, કુંવરને—એ ઢાળ.)

મારી વાડી ફૂલી ફૂલવેલિએ,
　　માંહિ મોગરો એક અમોલ રે;
　　દેરીડો સખિ ! મનમીઠડો. (ટેક)
દીપે ડોલરિયો કુળદીવડો,
　　એના ફૂલ શા બાલુડા બોલ રે. દેરીડો૦

એ તો તારલિયો અમ આભનો,
　　ઝીણા તેજભર્યો ઝળકાય રે; દેરીડો૦
એ તો કુણો કમળ કેરો ડોડવો,
　　મારા મીઠા સરોવરમાંય રે. દેરીડો૦

અભિલાખભરી એની આંખડી,
એને મોંઢડે મ્હેકે મીઠાશ રે; દેરીડા૦
માંહિ શોભે શરસ કેરા શેરડા,
ભોળા ઉરના શા ઊજળા ભાસ રે! દેરીડા૦

એ તો ભમરો ઉડે અમ આંગણે,
કાંઇ ગુંજન ઝીણુલાં ગાય રે; દેરીડા૦
મને 'ભાભી' ના બોલે બોલાવતાં,
કેવાં ભીનલાં વદન ભરાય રે! દેરીડા૦

હું તો વીરવિજોગણ ઝુરતી,
ઉર વ્હાલ રહ્યું ઉભરાય રે; દેરીડા૦
એ તો દિયર તણે દિલ રેડતાં,
મારા હૈયામાં હરખ ન માય રે. દેરીડા૦

એને ન્હાની શી લાડડી લાવશું,
એના કુમળા પૂરશું કોડ રે; દેરીડા૦
જળ ભરવા જશું અમે સંગમાં,
જગ રીઝશે જોઇને જોડ રે. દેરીડા૦

અણખીલી એની ઉરપાંખડી,
    અમે ખીલવશું દઇ ખાંત રે; હેરીડો૦
ભવપન્થ બતાવશું ભાવથી,
    રાખી આંગળીએ દિનરાત રે. હેરીડો૦

સાસુ.

(મારી માને કે'જો તે આણાં મોકલે રે—એ ઢાળ.)

વહે ગંગા મારે ઘરઆંગણે રે,
એનાં આછાં ઉછળતાં નીર;
સખિ ! સાસુ તણાં સુખ શાં કહું રે ! (ટેક)
રમે સૂરજ ને સોમ એના અંકમાં રે,
દેવતરૂઓ ઉભાં એને તીર. સખિ ! સાસુ૦

હું તો ભૂલી ભમું ભવમારગે રે,
પડે કાંટા મહીં કદી પાય; સખિ ! સાસુ૦
ઘણાં ઝેરી જનાવર ઘૂમતાં રે,
ભુંડી હૈયામાં ભીતિઓ ભરાય. સખિ ! સાસુ૦

મને કેડો દેખાડે કને રહી રે,
　　મારો સાચવીને કર સ્હાય; સખિ ! સાસુ૦
સ્હે વસમા કાંટા વન વીણતાં રે,
　　ઝીલે આડા ઘડી-પળ ઘાય. સખિ ! સાસુ૦

ધરી અંગે આભૂષણ ઓપતાં રે,
　　હું તો લાગું લળી-લળી પાય. સખિ ! સાસુ૦
મને ઉંડેરી આશીષ આપતાં રે,
　　એને કાળજે કૈં-કૈં થાય. સખિ ! સાસુ૦

સ્હે રાજ ત્યજી ઉર રાચતું રે,
　　એની મોટપ કેમ મપાય ? સખિ ! સાસુ૦
મારા રૂડા સોહાગની રાખડી રે,
　　નવા જગની એ તો મુજ માય. સખિ ! સાસુ૦

એની સેવા કરી સુખ સાધશું રે,
　　ઉરે લેશું ઝીલી ઉરલ્હાણ. સખિ ! સાસુ૦
એને દેશું વિસામો વાટમાં રે,
　　એના પ્રીતિથી પૂરશું પ્રાણ.
સખિ ! સાસુ તણા સુખ શાં કહું રે ?

નણુદી.

(નાથ ! આવો મારે ઓરડે—એ ઢાળ.)

ઉગ્યો આજ આદિત્ય આશાભર્યો,
એનો ઓછો રે—કાંઇ ઓછો ઉજાસ;
નણુદી ! આવોને મારે આંગણે. (ટેક.)
મારે બારણે બોલ બળેવના,
એનાં ઓછાં રે–હજુ ઓછલાં હાસ. નણુદી ! આવોને૦

હું તો નેહભર્યાં દંઉં નોતરાં,
વ્હેલાં આવો રે મારા ઉરના ઉજાસ; નણુદી૦
પરદેશણુ આવોને પોપટી,
મારે હૈયે રે રૂડાં હિંચજો હાસ. નણુદી૦

જરી ઝબકો વિજોગણુ વિજળી !
        અજવાળો રે મારા રંક અવાસ; નણુદી૦
આવો—આવોને મહિયરમીઠડાં,
        તમે આવો રે મારી સાસુના શ્વાસ. નણુદી૦

બળિરાય સમા તમ બન્ધવા,
        વારેવારે રે જુએ બ્હેનીની વાટ; નણુદી૦
તમે આવો 'રમા' લઇ રાખડી,
        અમ ઉરના રે ઉંડા હરજો ઉચાટ. નણુદી૦

લૂખી–લૂખી આશીષ તો લોકની,
        એવા લૂખા રે એના સંગનાં લ્હાવ; નણુદી૦
રસે ભીની રૂડી તમ રાખડી,
        એવા ભીના રે ભોળા હૈયાના ભાવ. નણુદી૦

તમ પાવન પાયને પૂજતાં,
        મારાં પળમાં રે સહુ પાપ પળાય; નણુદી૦
એક ઉઘડે આંખ અધૂકડી,
        મારે ભવને રે રૂડાં ભાગ્ય ભરાય. નણુદી૦

તમને આપું નમન મારાં નેણનાં,

આપું—આપું રે મારા હેડાના હાર; નણદી૦

આછા ઉરની ઉતારીશ આરતી,

વ્હેલાં આવો રે મારાં દાનનાં દ્વાર. નણદી૦

મારાં બાળાં—ભોળાં શાં ભાણેજડાં,

ધરી અંકે રે એને લાવજો સંગ; નણદી૦

એને મીઠડા લાડ લડાવવા,

ઉર ઉંડો રે કાંઇ ઉછળે ઉમંગ. નણદી૦

તમે રીઝો તો રીઝી રમા રહે,

દુભવતાં રે કાંઈ દેવ દુભાય; નણદી૦

તમ હેતમાં હેત પ્રભુ તણાં,

તમ સંગે રે સહુ તીર્થ સદાય. નણદી૦

સમોવડ.

(આવો રૂડો જમુનાજીનો આરો, કદમ કેરી છાયા રે—એ ઢાળ.)

મારે માંડવડે મલકાય શી વિધવિધ વેલિ રે !
એક–એકને હિંચતી અંક ભાવે રહી ભેટી રે;
ડાળી–ડાળી ને પાનમાં પાન, કળિ મહીં કળિઓ રે,
રહી ભેરવી ભૂલીને ભેદ સુહાગણ સખીઓ રે.

રમે રંગભર્યો રસરાસ દઇ કર તાળી રે,
એની સામટી એક સુવાસ રહ્યું જગ ઝીલી રે;
ભલે વાયુ વિજોગના વાય, ભલે તન તૂટે રે,
પણ સ્નેહભર્યો સુખસંગ નહિ ક્ષણ છૂટે રે.

ફળ-ફૂલ તણી પણ માય ન કોઇ કળાવે રે,
ગ્રહી એક-બીજી તણાં બાળ હેતે હુલરાવે રે;
ભલે મૂળ તણો નહિ મેળ, જાતે રહી જુદી રે,
પણ આખર એક અભેદ ઉરે ધરી ઉભી રે.

અમે ઝીલશું એનો અભેદ સમોવડ સાધી રે,
ઉર-ઉરનો સેવી આધાર વીસારશું વ્યાધિ રે;
લઇ આંસુડાં અંજલિમાંય એ લોચન લ્હોશું રે,
રસગોઠડીએ દઇ રંગ રીઝી ઉર રે'શું રે.

કુળસંકલ્પને કરી છાંય દીપાવશું દા'ડી રે;
ખીલી ખીલવશું જગવેલ્ય વિભુ કેરી વાડી રે;
ભલે મહિયરનો નહિ મેળ, સ્વભાવ ન સરખા રે,
પણ એક કુટુંબનાં અંગ આપે કયમ અળગા રે ?

અમ વાદળીઓ તણું વૃંદ થશે ઘન ઘેરો રે,
અમ સરિત તણો સમુદાય મહાનદ મીઠો રે;
સજશું મળીને મધમાખ મધુર મધપુડો રે,
કુળસુન્દરીઓ કુળરાસ રચાવશું રૂડો રે.

ભાઇબીજ.

(લક્ષ્મણ ! લક્ષ્મણ ! બન્ધવા રે વેરી કોણે રે લખિયા.—એ ઢાળ.)

ઉંચા આંબા, ઉંચી આમલી રે નીચી વાડીની વેલી,
ઉંચી ચડે, નીચી ઉતરે રે આજ બ્હાવરી બ્હેની;
વીરની વાટ વિલોકતાં રે એની આંખડી ફાટે,
સારી લાગે નહિ સહિયરો રે એને ઘરમાં ન ગોઠે.

ઉભો રહ્યો આવી આંગણે રે રવિ રંગનો રાતો,
આવ્યો નહિ એવો ઉજળો રે મારો માડીનો જાયો;
વેણનાં દેઇ વધામણાં રે ગયા વાયસ વ્હેલા,
વ્હાલાંને ઘેર જઇ વસ્યા રે પન્થવાસીઓ પેલા.

વાટ લાંબી વસમી ઘણી રે આડા કોતર ઉંડા,
ડોલી રહ્યા બહુ ડુંગરા રે કાંઈ ભૂતથી ભુંડા;
મુંઝવતી રહી મારગે રે ઝાઝાં ઝાડની ઝાડી,
વાઘ, વરૂ, વનવાંદરા રે ડર આપતા દા'ડી.

પાછો વળ્યો હશે પન્થથી રે રખે ભાઇ એ ભીરૂ,
સિંહ તણા સ્વર સાંભળી રે હશે ઉર ઉતાર્યું;
શીતળ કાં વડછાંયડે રે એને નિંદર આવી,
સ્નેહભર્યાં કંઇ સોણલે રે રોકી રાખ્યો રીઝાવી.

શકુન હશે નહિ સાંપડયા રે એને આજ ઉમંગી;
ઘેરી રહ્યા ઘર ગોઠિયા રે સુખદુઃખના સંગી;
ભૂલી ગયો ઉરભાવમાં રે કાં તો આવતાં કેડો,
બ્હેનવિજોગનો બન્ધવો રે ઘડી એકમાં ઘેલો.

માંદી પડી કાં તો માવડી રે એની જાઇને ઝંખી,
વસમી વિજોગની વેદના રે શકે ક્યાં લગી સાંખી
હૈયું રાખ્યું હશે હાકલી રે દઇ કૈંક દીલાસા,
તૂટી પડયું હશે તાપથી રે ત્યજી આખરે આશા.

ભાભીએ ક્યાં હશે ભોળવ્યો રે કંઇ દોષ દેખાડી,
રોકી રાખ્યો રસ પાઇને રે મન મોહ પમાડી;
બાઝી પડયાં હશે બાલુડાં રે કાલું બોલતાં કોટે,
એ સુખસ્વાદ સુધાભર્યો રે કયમ છોડતાં છૂટે ?

ભાભલડી ! તુજ ભાવની રે ભલી વાધજો ભરતી,
વ્હાલસોયા મારા વીરના રે રે'જે હૈયાને હરતી;
અમર એવાતન ઉજળું રે રહો જીવતી જોડી,
રાજ તપો રળિયામણું રે મારી આંખડી ટાઢી.

તારો પતિ, મારો બન્ધવો રે એવા ભેદ અનેરા,
ભાગ નથી કાંઇ ભાવમાં રે પન્થ નેહના ન્યારા;
હૈવે દીધો મુજ દેખતાં રે તે તો તારો ને તારો,
ભાઇના ભાવે ભિંજાવતો રે દિન એક અમારો.

આજ બ્હેની તણે બારણે રે ઘટે વીરનાં ઘોડાં,
આજ બ્હેની તણે આંગણે રે એનાં ન્હાવણ રૂડાં;
આજ બ્હેની તણે ઓરડે રે એનાં આસન ઉંચાં,
આજ બ્હેની તણે અંતરે રે એનાં વેણુનાં વાજાં.

સાસુ સંભારે રહવારથી રે જુએ વાટ જેઠાણી,
પૂછે પાડોશણુ પળપળે રે શોચે સહિયર શાણી,
હાંસી કરી રહી હેતની રે કાંઇ નણુદલ ન્હાની,
બોલી શકે નહિ બ્હેનડી રે છળી ઉઠતી છાની.

ઓ રજ ! ઓ રજ ! ઉડતી રે આવે અબર વિંધી,
જોને વિહંગ વધામણે રે પળે પાંખ પસારી;
હણુહણુતી કંઇ હાકલે રે એજ ઘૂમતી ઘોડી,
એજ હલકભરી હાંકણી રે મારા વીરની મીઠી.

એજ રજે ભર્યું રાતડું રે મુખ વીરનું વ્હાલું,
એજ ઝુકે શિર છોગલું રે વાંકી પાઘમાં પેલું;
આતુર શી અવલોકતી રે એની આંખડી ભીની,
એજ સુધા ઉર સિંચતી રે ફૂલ વેરતી વાણી.

વીરને આસન આપતાં રે ઉંડા અંતર કેરાં,
નીર નિરંતર નેણુનાં રે વહે ન્હાવણુ દેવા;
ભોજનિયાં મનભાવનાં રે, પીવા વેણુનાં વારિ,
વાટનો થાક વીતાડવા રે શીળી આણુપથારી.

કુળવહુવારૂ રે આવો તમે આજનાં રે લોલ,
આવાં એવાં કાવ્ય તણાં કંઈ માચ;
ધીરે—ધીરે ધારો રે ચરણ સુલોચના રે લોલ,
મોંઘા ઉર માણુક ના મચકાય.

જીવડાને સાટે રે લેજો એને જાળવી રે લોલ,
એ છે રૂડી અમરાપરની આથ;
ઉર અજવાળે રે, મુખ પર મ્હાલતા રે લોલ,
આછા એના ચળકંતા ચળકાટ.

મનડે મધુરાં રે સોહે સુખસોણલાં રે લોલ,
ઝીણી-ઝીણી આળસ ઉપજે અંગ;
ઘેનમાં ઘેરાતી રે આંખડી ઉઘાડજો રે લોલ,
જોજો સખિ! આજ તણા ઉછરંગ.

કેશમાંહિ ગુંથું રે મોતી મોંઘા મૂલનાં રે લોલ,
સિંચું રૂડા સેંથલડે સિંદૂર;
રાખડી રચાવે રે નણદલ નેહની રે લોલ,
ઉંડી એને આશીષ ઉછળે ઉર.

માથડે ધરાવું રે મણિમય મોડિયો રે લોલ,
ઝીલો એવા જનનીભવના ભાર;
શ્રીફળ સલુણી રે ! ખોળે ધરૂં ખાંતથી રે લોલ,
દેજો એવા અમને ફાલ રસાલ.

રાજ તણી રીઝે રે સોણુલે ન સાંપડે રે લોલ,
સુર પણ લેઇ શકે નહિ લ્હાણુ;
અજબ અમૂલાં રે પિતરૂને પોખતાં રે લોલ,
દેજો એવાં સુતનાં દોહ્યલ દાન.

વાજતી વધાઇ રે મહિયર મોકલો રે લોલ,
મલપતી આવે ' ધણ ' ની માત;
આજનું અનેરૂં રે જોઇ સુખ જાઇનું રે લોલ,
થાયે રૂડાં હ્રુદય ભરી રળિયાત.

જૂઠડાં શું જાણે રે મદભર્યાં માનવી રે લોલ ?
આવો રૂડો અણમાપ્યો ઉપકાર;
રણમાં રચાવે રે વાડીઓ વસંતની રે લોલ,
એ તો અલબેલડીનો અધિકાર.

વાત્સલ્ય.

(લીલો લામડો રે લીલો નાગરવેલનો છોડ,
આજ મારે આંગણે રે પ્રભુજી દાતણ કરતા જાવ—એ ઢાળ.)

શરદ સુધાભરી રે શોભે રઢિયાળી શી રાત,
આભ ઉજાળતો રે વરસે નેહ નિશાનો નાથ;
સહિયર સૌ મળી રે રમતી રંગભર્યો કૈં રાસ,
ઘેરા ગાનથી રે ગાજે અવની ને આકાશ.

રસને રેડતી રે ભૂલી ભામિનીઓ ઉરભાન,
પડઘા પાડતી રે ગાતી દશ દિશ સંગે ગાન;
રંગે રીઝતો રે ચૂક્યો આંદલિયો નભચાલ,
થંભ્યા તારલા રે થંભ્યા ડોલંતા દિક્પાલ..

વનના વાયરા રે થંભ્યા નદીઓ કેરાં નીર,
ફર સંકોરતાં રે થંભ્યાં તરૂવર તેને તીર;
આ શું એકલી રે સહિયર છોડી સહુનો સંગ,
ચાલી ચોંપથી રે રૂડા રંગ તણો કરી ભંગ.

આવ્યો આકરો રે શું કૈં સાસુનો સન્દેશ ?
ગાણું ના ગમ્યું રે રમતાં રીસ ચડી ગઇ છેક ?
ફરતાં ફૂદડી રે આવી અંતરમાંહિ ઉછાળ ?
કાયા કોમળી રે વેઠી ન શકે ઝાઝી વાર.

આવ્યો આકરો રે ના કૈં સાસુનો સન્દેશ,
નહિ-નહિ રૂસણું રે, લાગ્યો થાક નહિ લવલેશ;
પોઢયા પારણે રે આવ્યા બાળ કુંવર કૈં યાદ,
રસભર રાસની રે એથી તૂટી મન મરજાદ.

અંતર ઉછળ્યાં રે વધતાં પ્રેમ તણાં કૈં પૂર,
કંઠે કારમાં રે અટકી રોકયાં સ્હેજે સૂર;
સરવરતીરને રે તોડી જળલહરિ વહી જાય,
છોડી સંચરી રે એવો સહિયરનો સમુદાય.

કાંટા કાંકરા રે એને અડકે નહિ પગમાંય,
ચરણે ચાલતી રે જાણે પંખણી ઉડી જાય!
નિરખે નેણથી રે એને દુનિયા નહિ દેખાય,
વચ્છવિજોગણી રે જાણે ધેન ઉમળકે ધાય.

મનહર મોઢડાં રે જોતાં હૈયું ઉચરે 'હાશ',
અડતાં અંગને રે ઉપજે અણમૂલો ઉલ્લાસ;
ઉર આલિંગને રે લેતી દેવભવનની લ્હાણ,
ચારૂ ચુંબને રે મળતી મોક્ષ તણી કૈં માણ્ય.

એ છબિ આગળે રે ઝાંખા કોટિક શશિયર સૂર,
એ સુરભિ કને રે ફીકી ફૂલડાંની કૈં ફોર;
એ રસ આગળે રે ઓછો રાસ તણો રસ રંગ,
એ પળ આગળે રે સૂકા ભવના ભવ્ય પ્રસંગ.

મોસાળ.

(ઓધવજી ! સન્દેશો કે'જો શ્યામને—એ ઢાળ.)

મહિયરથી મોંઘાં રે મહિયર માતનાં,
 મોંઘા એના ભાવ તણા ભણકાર જો;
મન હરતી શી મહેમાની મામી તણી !
 શીળા શા એ અંતરના સત્કાર જો !
 મહિયરથી મોંઘાં રે મહિયર માતનાં. (ટેક)

મનહાના મહેરામણ મામા મીઠડા,
 પળ-પળ વહતા વ્હાલભરેલાં વેણ જો;
ઓછાં—ઓછાં અંતર કૈં કૈં આપતાં,
 નિરખી નાચે આતુર સરખાં નેણ જો. મહિયરથી૦

ભાવજળે ભિંજાતાં પદ ભાણેજનાં.

સુરબાળક શી દિવ્ય દશા દેખાય જો;

પ્રેમ તણા પડછન્દા ઘર–ઘરમાં પડે,

રસનાં ન્હાણાં ઉર–ઉરનાં લેવાય જો. મહિયરથી૦

જનનીની જનની રે સુખની સીમડી,

જૂની આંખે હિંચે નવલાં હેત જો;

હસતાં એ પંપાળે હળવા હાથથી,

સૂકાં ઉર પણ સહજે થાય સચેત જો. મહિયરથી૦

દીલડાના આદર તો જગમાં દોહ્યલા,

એ સુખડાના જ્યાં છલકાય સુકાળ જો;

વિખસાગરમાં અમૃતની કૈં વીરડી,

અમર રહો એ મધઝરતું મોસાળ જો.

મહિયરથી મોંઘાં રે મહિયર માતનાં.

મધમાખ.

(નહિ આપું હો ! નંદજીના લાલ રે ! મહીડાં મારાં રે-એ ઢાળ.)

અલી ! ઉભી રહે મધમાખ રે ! મનડાની મીઠી રે,
તારી જાદુ ભરેલી જરૂર રે દેહડી દીઠી રે.

તને વ્હાલી ! પૂછું એક વાત રે સાંભળી લેજે રે,
તારા ભાવ તણો કૈં ભેદ રે કાનમાં કે'જે રે.

મેં તો જોયાં-જોયાં બહુ ઝાડ રે, ડાળીઓ દેખી રે,
વનવેલિ તણાં ફળ-ફૂલ રે, પાંખડી પેખી રે,

નહિ લાધ્યાં મને તો લગાર રે મધડાં મધુરાં રે,
એના દીલ તણાં રસદ્વાર રે ઉઘડે અધુરાં રે,

એવી આંજી કોણે તુજ આંખ રે સ્નેહની શળીએ રે ?
તું તો મધને નિહાળે મેહ રે ફૂલડાંને ફળીએ રે.

મારા કરમાં રહી કરમાય રે ફૂલ કૈંક ફોરી રે,
નહિ બોલે ઉંડેરા બોલ રે જીવન જોડી રે.

તને આપે ઉઘાડી ઉર દેખતાં ડોલે રે,
પ્રેમભીનાં એ પાથરે પ્રાણ રે રંગમાં રોળે રે.

તારે હૈયે ભર્યાં હશે હોજ રે મીઠડી માતે રે,
રહી સિંચી સદનમાં રોજ રે હેતને હાથે રે.

તને વિધિએ વ્હાલપની વાત રે શીખવી સાચી રે,
સુધા ઝરતો કરે સંસાર રે ઉરની ઉંચી રે.

રહી તોએ ગયો દીલ ડંખ રે એટલી ઉણી રે,
હશે રસની એવી કૈં રીત રે જગથી જુની રે.

સરિત્સુન્દરી.

(હું તો ઇશ્વર પૂજવાને નીસરી રે લોલ-એ ઢાળ)

હું તો ડુંગર દાદા કેરી દીકરી રે લોલ,
　　શીળે સ્વભાવ સરિતસુન્દરી રે લોલ;
હું તો માતપિતાને પગે પડી રે લોલ,
　　વ્હાલાને પન્થ પળી એકલી રે લોલ.

વાંકી-ચુંકી એ વાટડી વટાવતી રે લોલ;
　　વચમાં અનેક ઠેસ વાગતી રે લોલ;
પડે પ્રીતમનો પન્થ નહિ પૂછવો રે લોલ,
　　કેડો એ નેહનો નથી નવો રે લોલ.

મળે વગડા વેરાન કૈંક વાટમાં રે લોલ,
ગાઢા નિકુંજ ઘણા ઘાટમાં રે લોલ;
મને રે'વી તો રાત ક્યાંય ના ગમે રે લોલ.
સૂરજ ને સોમ ભલે આથમે રે લોલ.

મારા ઉરમાં અખંડ એક દીવડો રે લોલ,
ઝળકે એ પ્રેમભર્યો જીવડો રે લોલ;
મને ભીતિ જરાય નહિ ભૂતની રે લોલ,
રાખડી બાંધેલ પુણ્ય પ્રીતની રે લોલ.

મને લૂંટારા લોક કૈંક લૂંટતા રે લોલ,
જીવનને જોર કરી ઝુંટતા રે લોલ;
તોય મોળી પડે નહિ મુસાફરી રે લોલ,
આશાની વાટ હોય આકરી રે લોલ.

એ તો પ્રેમીના પ્રેમ તણાં પારખાં રે લોલ,
વિધિએ લલાટમાં હશે લખ્યાં રે લોલ;
કોઈ કહેશે: "વિજોગણી! પાછાં વળો રે લોલ.
" વ્હાલાનો દેશ ઘણો વેગળો રે લોલ.

"ખોળ કરતાં આયુષ્ય બધું ખુટશે રે લોલ,
" મનના તરંગ છેક તૂટશે રે લોલ;"
એવું કહેતાં યે લોક નથી લાજતા રે લોલ,
ભુંડા શું ભાવભૂલ ભાગતા રે લોલ!

વળે પાછાં તો વ્યોમનાં વિહંગડાં રે લોલ.
કંપીને ભાગશે કુરંગડા રે લોલ?
વળે માયાનાં બાળ ભોળાં માનવી રે લોલ,
એની શી શીખ ઉરે આણવી રે લોલ?

રવિરથડા તે વાટ જતા નહિ વળે રે લોલ,
ચન્દ્રાની ચાલ કદી નહિ ચળે રે લોલ;
એવો વ્હાલપનો વેગ પાછો નહિ વળે રે લોલ;
માગ્યું મળે કે ભલે ના મળે રે લોલ.

કોઇ કહેશે: "એ બારભર્યો બીજતો રે લોલ,
" ઉંડો ને અંતરે અધુકડો રે લોલ,"
જૂઠા જગની તે જૂઠ લવે જીભડી રે લોલ,
એની ન આંખ હજી ઉઘડી રે લોલ.

ખારા-મીઠાનો ભેદ એને ખુંચતો રે લોલ,
સ્વારથમાં સાર નથી સૂજતો રે લોલ,
એને ઉંડા અંદેશ ભર્યાં અંતરે રે લોલ,
કુડી એ કલ્પના કર્યાં કરે રે લોલ.

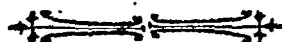
એવા જગનો ખારો તે મારે મીઠડો રે લોલ,
કપટી જાણે શું એનો કોયડો રે લોલ?
ઘેલી દુનિયા તો દોષ રહી દેખતી રે લોલ
ઉરના એ રંગને ઉવેખતી રે લોલ.

ભોળાં હૈયાંને એ હશે ભમાવતી રે લોલ,
વ્હેમીનાં વ્હાલ હશે વિંખતી રે લોલ,
મારૂં હૈયું હજી ય મારા હાથમાં રે લોલ,
રહેતાં એ સ્વારથીના સાથમાં રે લોલ.

એવું શુણવા હું લેશ નથી ઉભતી રે લોલ,
થાકી ક્યારે ય નથી થંભતી રે લોલ;
જશે થાકી તો સેવકો શરીરના રે લોલ,
એવાં તો રોદણાં અધીરનાં રે લોલ.

પણે ઉભો પ્રાણેશ રહ્યો રાજતો રે લોલ,
ઘેરાં શાં ગાન વડે ગાજતો રે લોલ;
આવે સામો અચુક અલબેલડો રે લોલ,
વ્હાલો જણાય વ્હાલઘેલડો રે લોલ.

હું તો થંભી લગીર ગઇ લાજથી રે લોલ,
વ્હાલે વધાવી મને વ્હાલથી રે લોલ;
પડયા હૈયે પ્રકાશ હેત–હાસના રે લોલ,
એવા આનન્દ રૂડા રાસના રે લોલ.

પોયણી.

(ખીલી ખીલીનો રંગ લાગે રૂડા હો ! રાધિકા રંગભીની !
—એ ઢાળ.)

ભર્યાં નીરે સરોવર ન્હાતી રે, પોયણી પ્રેમભીની,
એના હૈયામાં હિંચકા ખાતી રે, પોયણી પ્રેમભીની;
એની શીળી શી લ્હેર કૈંક લેતી રે, પોયણી પ્રેમભીની,
એના ભુવને સુગન્ધ ભરી દેતી રે, પોયણી પ્રેમભીની.

રવિસંગે રહી તો ય રાચી રે, પોયણી પ્રેમભીની,
એને નિરખીને નેણ–નેણ નાચી રે, પોયણી પ્રેમભીની;
મીટ સંગે મધુરી મીટ માંડી રે, પોયણી પ્રેમભીની,
ભર્યાં ભવના પ્રસંગ છેક છાંડી રે, પોયણી પ્રેમભીની.

એનું હૈયામાં હાસ્ય એક ઝીલી રે, પોયણી પ્રેમભીની !
રહી ખીલી શી રંગમાં રસીલી રે, પોયણી પ્રેમભીની !
એની ચાલ્યે અચુક ચિત્ત ચાલે રે, પોયણી પ્રેમભીની,
એના ઉરમાં ભરેલ ભાગ્ય ભાળે રે, પોયણી પ્રેમભીની.

એના કરને વધાવી રહી કોડે રે, પોયણી પ્રેમભીની,
જીવ બાંધ્યો જરૂર જીવ જોડે રે, પોયણી પ્રેમભીની;
દીસે છેટી, જરી ન તોય છેટી રે, પોયણી પ્રેમભીની
ભરી ઉરમાં શા ભાવ રહી ભેટી રે, પોયણી પ્રેમભીની !

ભલે આડા કદીક મેઘ આવે રે, પોયણી પ્રેમભીની,
ભલે વાયુ હઠે ભર્યો હઠાવે રે, પોયણી પ્રેમભીની;
તોય ક્યારે ન થાય આંખ આવી રે, પોયણી પ્રેમભીની,
લગન લાગી તે રોમ-રોમ લાગી રે, પોયણી પ્રેમભીની.

ભલે જગને પ્રચંડ તાપ લાગે રે, પોયણી પ્રેમભીની,
ભલે ભીતિથી આમ-તેમ ભાગે રે, પોયણી પ્રેમભીની;
તારે હૈયે તો હિમ તણી હેલી રે, પોયણી પ્રેમભીની,
રહ્યો ઉંચો ઉમંગ હૃદય રેલી રે, પોયણી પ્રેમભીની.

ભલે સોળે કળાએ શશી શોભે રે, પોયણી પ્રેમભીની,
કુમુદહૈયું ભરાય ભલે લોભે રે, પોયણી પ્રેમભીની;
તું તો જોવા કયારેય નથી જાગી રે; પોયણી પ્રેમભીની,
સજે સ્વામીનાં સોણુલાં સુહાગી રે, પોયણી પ્રેમભીની.

દીલ દીધું તેને જ એક દીધું રે, પોયણી પ્રેમભીની,
એક ઉર તે બને ન કદી બીજું રે, પોયણી પ્રેમભીની,
રહો એવો અખંડ સ્નેહ ઉંડો રે, પોયણી પ્રેમભીની,
ચડો અમને એ રંગ હૃદય રૂડો રે, પોયણી પ્રેમભીની.

ભવસાગર.

(ચાલો જોવાને જઇએ—એ ઢાળ.)

જો ! જો ! સખિ ! પેલો સાગર ગાજે,
રંગતરંગ શા રાજે રે !
ભવસાગર ગાજે.

ગાન મધુર રહે કંઇ ગાતો
કૈંક વદે ઝીણી વાતો રે. ભવસાગર૦

એ સમજે ઉર કોઇ સુહાગી,
જે રસનાં અનુરાગી રે, ભવસાગર૦

માંહિ ભર્યાં મોંઘા મૂલનાં મોતી,
ગુણિયલ લે જન ગોતી રે. ભવસાગર૦

ઉભા ખડક એના ઉરમાં આલિ !
નાવિક રહે છે નિહાળી રે. ભવસાગ

સામે તીરે પ્રભુધામ પનોતાં,
જગતની વાટડી જોતાં રે. ભવસાગર૦

કૈંક તરે, વળી કૈંક તરેલાં,
દેવને દેશ વસેલાં રે. ભવસાગર૦

ભાર ભર્યાં બહુ ડુબતાં દીઠાં,
જે મનનાં નહિ મીઠાં રે. ભવસાગર૦

ચાલો સખિ ! એમાં સંગ ઉતરીએ,
તીરને પામવા' તરીએ રે. ભવસાગર૦

હેત તણી રચીએ રૂડી હોડી,
જાય તરી દોડી-દોડી રે. ભવસાગર૦

અમાસ.

(લાવો હરિ! મારો હારલો, ફ્હેરી મંદિર જાશું—એ ઢાળ.)

સૂની દિશા સખી શામળી; સૂના આભ ઉંચેરા,
સૂને ઉરે રજની રડે મુખ ઘુંઘટ ઘેરા;
પ્રીતમજી પરદેશમાં એને હોય શાં હસવાં?
વેળા ભુંડી વિરહે ભરી તો ય વેઠીને વસવાં.

કાળની કાળપ કાળજે, ઓઢી કામળી કાળી,
એકલડી અલબેલડી ઝુરે વ્હાવરી બાળી;
ઉંચ-નીચી થતી આકળી પિયુને નવ પેખે,
વ્હાલપનો વરસાદ એ દીલડે નહિ દેખે.

તરવરતા નભ તારલા હસે હૈયું હસાવા,
મુખડું જરી મલકાવતી એનાં હૃદય રીઝાવા;
અંતરની પણ આપદા એ તો એવી ને એવી.
વીતકની ઉરવાતડી કોની આગળ કહેવી ?

ડોલે ઘણા ઘરદીવડા સુખસોણુલાં જેવા,
ઉગી-ઉગી જતા આથમી દુઃખ આખર દેવા;
શોકમાં શોક વધારતી ઘર વાદળી ઘેરી,
એક જતાં જગ સામટું વસતું બની વેરી.

વાયુ તણા પણ વિંજણા નહિ તાપ નિવારે,
વ્યોમનદી કેરાં વારિ એ ઘડીએ નહિ ઠારે;
ક્યાંય ઉજાસ ન આભમાં જીવડો કયમ જંપે ?
ભાનુ તણા ભણકારથી કુણાં કાળજાં કંપે.

વાદળી.

(શીખ સાસુજી દે છે રે, વહુજી રહો ઢંગે—એ ઢાળ.)

ઉંચા આભને અંકે રે વસુ હું તો વાદળડી,
કૈંક ભાવથી ભીની રે ઝીણી મારી જાતડલી;
મારો કન્થ કોડીલો રે મનોહર મેહુલિયો,
રસગાનને ગાતો રે નેહે ભર્યો ન્હાવલિયો.

ઉર એક અમારાં રે, ન્યારાં તન તેમ નહિ,
એમાં હું ને એ મુજમાં રે એવી રસરીત રહી;
મારૂં પીયર પનોતું રે સોહે સખિ ! સાગરમાં,
એનાં નીર નવેલાં રે ભર્યાં મુજ અંતરમાં.

ભલે ખારભરેલાં રે કોડે હું તો પાન કરૂં,
પણ વિશ્વની પાસે રે ભલાં કરી ભેટ ધરૂં;
ભર્યાં ભાગ્યના ભેદો રે ભુંડા-ભલા ભોગવવા,
પણ જગત ન જાણે રે છાના ઉર સંઘરવા.

ઉંડી અંતર પીડા રે કહેવી નહિ કોઇ કને,
એવી નારીની નીતિ રે ગમે મનમાંય મને;
વીતી વાત વીસારી રે સદા હરખે હસવું,
એવું દોહ્યલું ઉંચે રે વિમાન ચડી વસવું.

કદી સ્વામીની સાથે રે હિંડોળામાં હિંચકતી,
કદી સહિયર સંગે રે રૂડાં રહું રાસ રચી;
તાપ તરણિનો તીખો રે સુખે શિર સાંખી રહું,
પણ પ્રાણીને કાજે રે સુહાગણ છાંય દઉં.

કદી ચાલતી ચંદા રે આવી મુજ ગોદ વસે,
ઘડી-બે ઘડી બેસી રે જતાં નવાં હેત હસે;
ઉરમાંહી આળોટી રે તારાગણ થાક ત્યજે,
જનનીઉર જેવો રે મીઠો મુજ ભાવ ભજે.

એવાં કૈંક અમૂલાં રે રહું હું તો કાજ કરી,
પણ જગતને જોતી રે પળે નહિ આંખ પરી,
દવ ડુંગરે લાગે રે, ઝુરી–ઝુરી ઝાડ મરે;
કંઈ નદીઓ ને નાળાં રે ખાલી થઇ ખેદ કરે.

એની આપદ હરવા રે ઉતાવળી થાઉં અતિ,
જઇ પ્રેમથી પૂછું રે પોઢે જહાં પ્રાણપતિ;
એની સંમતિ સાધી રે શીળી–શીળી ધાર સજું,
જગકારણ જોને રે હસી–હસી પ્રાણ ત્યજું.

મરૂં તોય ન મૂકું રે સ્વભાવનો સ્નેહ કદી,
ફૂલડાં સમ ફોરાં રે ઝીણાં દઇ જાળવતી;
એવાં પુણ્યથી પામું રે ફરી સુરધામ સખિ !
એજ જોડ અમારી રે હમેશ રહે હરખી.

ઝેર.

(પૂજું ગણુપતિના પાય (૨)
　　પૂજું અંબિકાની પાવડી રે લોલ—એ ઢાળ.)

હું તો આંગણિયે આજ (૨)
　　ફૂલ વેલિનાં વીણતી રે લોલ,
એની શીળી સુવાસ (૨)
　　હૃદય રીઝીને ઝીલતી રે લોલ.

ડસ્યો કાળુડો નાગ (૨)
　　એક આવીને આકરો રે લોલ,
આવે અન્ધારી આંખ (૨)
　　જવા ઉડે શો જીવડો રે લોલ!

કરે સાસુ કલપાન્ત (૨)
      જોઇ જેઠાણી ઝુરતાં રે લોલ,
રૂએ દેરાણી રાંક (૨)
      ઉનાં આંસુડા લુછતાં રે લોલ.

કરે કૈં કૈં ઉપાય (૨)
      જેઠ ઉરની ઉતાવળે રે લોલ,
હઠે જરીએ ના ઝેર (૨)
      એ તો ઉંડેરૂ ઉતરે રે લોલ.

આવ્યો જોગી ત્યાં એક (૨)
      દેવ જેવો દેખાવડો રે લોલ,
છાંટયાં નેણુામાં નીર (૨)
      એક ટહુકો કશો કર્યો રે લોલ.

ગયાં ઝડપેથી ઝેર (૨)
      હું તો ઝબકી જાગી ગઇ રે લોલ.
એના ઉંડા કૈં ભેદ (૨)
      માય પડતી પૂછી રહી રે લોલ.

" આવ્યા ક્યાંથી અવધુત ? (૨)
"જટા આ શી શિરે ધરી રે લોલ?
" આવી જાદુની જાણ (૨)
"હાથ ક્યાંથી કહો કરી રે લોલ?"

" ઘેલી ઘેલી હો નાર ! (૨)
"ગઈ ભૂલી શું ભીંતડી રે લોલ?
" દીધાં દાદાએ દાન (૨)
"પેલા માંડવની પ્રીતડી રે લોલ?"

" હથેવાળાનાં હેત (૨)
"ચાર મંગળ ચોરી તણા રે લોલ?
" ભાવભીનાં એ ભેખ (૨)
"એજ કામણુ કોડામણા રે લોલ?"

અહો ! દ્વેષીલા ડંખ (૨)
હશે આવા અજૂગતા રે લોલ?
જગતજૂનાં એ ઝેર (૨)
ભાન આવું ભૂલાવતાં રે લોલ?

મહિયર.

(પારસપીપળા હેઠ જોગીડો રમે જુગટે રે માણારાજ—એ ઢાળ.)

મીઠડી મહિયરમાણ્ય
સદા મને સાંભરે રે; માણારાજ !
હીબકે હૈયું ભરાય,
આંખડીએ આંસું ઝરે રે. માણારાજ

મીઠડો દાદાનો દેશ
શીળો ને સોહામણો રે માણારાજ !
શીળાં નદી કેરાં નીર,
શીળાં શાં સરોવરો રે. માણારાજ !

આંબલિયો એ ઉદાર

રસે ભર્યો રાજતો રે, માણારાજ !

અંતરનો એ આરામ

ગગન મહિં ગાજતો રે, માણારાજ !

વેરભર્યા વિખવાદ
કાને કદી નવ પડે રે, માણુરાજ !
ને ભયના ભણુકાર
નહિ ઉરને અડે રે. માણુરાજ !

આવી પડે ફળ અંક
માગ્યા વિના મીઠડાં રે, માણુરાજ !
દોહ્યલા દુનિયાના ડંખ
નહિ જરી દીઠડા રે. માણુરાજ !

એ સુખનાં અણમોલ
શમી ગયાં સોણલાં રે, માણુરાજ !
પાંપણને પલકાર
જતાં રહ્યાં જોણલાં રે. માણુરાજ !

જોઇ—ન જોઈ જરાક
ઉષા ગઇ આથમી રે, માણુરાજ !
એ અધુરા ઉછરંગ
રહ્યા હ્રદયે રમી રે. માણુરાજ !

આંબલિયો એ ઉદાર
રસે ભર્યો રાજંતો રે, માણુરાજ !
અંતરનો એ આરામ
ગગન મહિં ગાજતો રે. માણુરાજ !

ડાળિયે દેવના વાસ,
પ્રીતિ ઝરે પાંદડે રે, માણુરાજ !
સુરભિએ આભ સિંચાય,
સુધા એને છાંયડે રે. માણુરાજ !

ત્યાં રમતાં અમે રાસ
સાહેલીના સંગમાં રે, માણુરાજ !
ખેલતાં બાલુડા ખેલ
અનેરા ઉમંગમાં રે. માણુરાજ

ત્યાં નહિ તરણિના તાપ,
વાયુના વંટોળિયા રે, માણુરાજ !
ત્યાં નહિ મેઘના માર,
રજે નહિ રોળિયાં રે. માણુરાજ !

વેરભર્યા વિખવાદ
કાને કદી નવ પડે રે, માણુરાજ!
ને ભયના ભણકાર
નહિ ઉરને અડે રે. માણુરાજ!

આવી પડે ફૂળ અંક
માગ્યા વિના મીઠડાં રે, માણુરાજ!
દોહ્યલા દુનિયાના ડંખ
નહિ જરી દીઠડા રે. માણુરાજ!

એ સુખનાં અણમોલ
શમી ગયાં સોણલાં રે, માણુરાજ!
પાંપણને પલકાર
જતાં રહ્યાં જોણલાં રે. માણુરાજ!

જોઇ-ન જોઈ જરાક
ઉષા ગઇ આથમી રે, માણુરાજ!
એ અધુરા ઉછરંગ
રહ્યા હૃદયે રમી રે. માણુરાજ!

શબ્દકોષ.

અગોચર—અજાણી
અચળા—ચળે નહિ એવી
અનન્ત—અપાર
અનિલ—પવન
અનુદિત—નહિ બોલાયેલું
અનુરાગ—પ્રીતિ
અપસરણ—ખસવું
અભિલાખ—ઇચ્છા
અભેદ—એકતા
અમરગંગા—આકાશગંગા
અમરસુન્દરી—દેવાંગના
અમિત—અમાપ
અવધાન—સાવધતા, મનોયોગ
અવરોહ—સંગીતમાં સ્વરને ઉતારવો તે

આઘાત—ઘા
આછું—સ્વચ્છ, ચોકખું
આથ—અર્થ, ધન
આદિત્ય—સૂર્ય
આદેશ—આજ્ઞા
આમોદ—સુગન્ધ
આરોહ—સંગીતમાં સ્વરને ચ્હડાવવો તે
આભૂષણ—ઘરેણાં
આશા—દિશા
આહ્લાદ—આનંદ

ઉડ્ડયન—ઉડવું
ઉવેખતી—અવગણતી
ઉષા—પ્રભાત

અંક—ખોળો
અંગ—અવયવ
અંજલિ—ખોબો
અંતર—મન
અંદેશ—વ્હેમ
અંબર—આકાશ

કકુભ્–દિશા
કર–કિરણ, હાથ
કરતલ–હથેલી
કુમુદ–કુમુદિની
કુરંગડાં–હરણાં
કુસુમ–ફૂલ
કુળમંડપ–કુલ રૂપ માંડવો
કોકિલા–કોયલ
કોષ–ભંડાર
કૌમારવ્રત–કુમારિકાવ્રત

ગુંજતી–ગણગણતી
ગુંજન–ગણગણાટ
ગોઠડી–વાત
ગોદ–ખોળો
ગોરાંદે–સ્ત્રી
ગોંદરો–પાધર

ઘન–મેઘ

જનની–મા
જાઇ–દીકરી
જાયો–દીકરો
જીવન–વાણી, જીંદગી

તરણિ–સૂર્ય
તરલિત–ધ્રુજતું
તરંગ–લહેર, મોજું
તાલ–તાળી
તીર–કાંઠો

દાદુર–દેડકો
દામ્પત્ય–દંપતીભાવ
દૃગ–આંખ
દેવતરૂ–સ્વર્ગનાં ઝાડ
દંપતિ–સ્ત્રી પુરૂષ

ધણ–સીમન્તિની, ગાયોનું ટોળું
ધોરી–બળદ

નાવિક–વહાણ ચલાવનાર
નિકુંજ–લતામંડપ
ન્હાવલિયો–પતિ

પથ–માર્ગ
પદરવ–પગલાંનો અવાજ
પરિયાણ–પ્રયાણ
પરી–છેટી
પાન–પીવું તે
પાવન–પવિત્ર

પીયૂષ–અમૃત
પંચમ–કોયલનો સૂર
પંથી–મુસાફર
પ્રમદ–આનંદ
પ્રાણેશ–પતિ

ભવ-સંસાર
ભવન–ઘર
ભાનુ-સૂર્ય
ભીતિ–બીક
ભીરૂ–બીકણ
ભુવન–જગત્
ભંગ-તરંગ

મધુ–મધ
મધુમંડપ–વસંતમંડપ
મહિયર–પીયર
મહેરામણ–સમુદ્ર
માજણી–બ્હેન
માતૃગુંજન-માના હૃદયનો અવાજ
માણ્ય-માણવું
મીન–માછલું

રજની–રાત
રણવાસ–અંતઃપુર, જનાનખાતું
રમણ–પતિ
રમણી–પત્ની
રમા–લક્ષ્મી
રવિ–સૂર્ય
રૂંધન–રૂંધવું
રેણુ–ધૂળ
રોદન–રૂંદન

લાલિમા–રતાશ
લોચન–આંખ

વસુમતી–પૃથ્વી
વાજ–પાંખ, ઝડપ
વામા–સ્ત્રી
વાયસ–કાગડો
વાહિની–નદી
વિધિ–વિધાતા
વિભુ–પ્રભુ
વિવંશ–પરવશ
વિહંગ–પંખી
વિહંગડાં–પંખીડાં
વૃન્દ–સમૂહ
વ્યોમ–આકાશ
વ્યોમનદી–આકાશગંગા

શયિત—સૂતેલું
શશાંક—ચંદ્ર
શારદ—શરદ ઋતુનું
શિલા—પત્થર
શીત—ઠંડું
શેવાલ—લીલ

શ્રમશીકર—પરસેવો
શ્રવણ—સાંભળવું

સંદન—ઘર
સમર્પિયે—આપીએ
સમોવડ—સમોવડિયાં
સરસી—તળાવ
સરિત—નદી
સરિત્સુન્દરી—નદીરૂપ સ્ત્રી
સલિલ—પાણી
સાયર—સમુદ્ર
સારિકા—મેના
સિન્ધુ—સમુદ્ર
સુધા—અમૃત
સુમન—ફૂલ
સુરધામ, સુરપુર—સ્વર્ગ
સુરભિ—સુગન્ધ, ગાય
સુરસુન્દરી—દેવાંગના
સૌરભ—સુગન્ધ
સંચાર—ગમન
સંભ્રમ—હર્ષની ઉતાવળ
સંમતિ—અનુમતિ
સંવ્યગ્ર—અતિ વ્યગ્ર
સ્નાતિ—ન્હાતી

હાસ—હાસ્ય
હિમ—બરફ, ઠંડક
હેમંત—શીતકાળ